

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Гуманітарний факультет
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (дипломної) роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему

АНАЛІЗ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Виконав: здобувач вищої освіти

4 курсу, групи ГФ-213_2

Спеціальність: 242 Туризм

Освітня програма: Туризмознавство

Дмитро ЛУПИНОС

Керівник: к.геогр.н., доцент Дар'я ГУРОВА

Рецензент: к.н.держ-упр, доцент

Світлана ЗАХАРОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Гуманітарний

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Перший (бакалаврський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр

Спеціальність 242 Туризм

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«12» лютого 2026 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (ДИПЛОМНУ) РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЛУПИНОСА Дмитра Геннадійовича

1. Тема роботи (проекту) АНАЛІЗ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ,
керівник роботи (проекту) ГУРОВА Дар'я Дмитрівна, к.геогр.н., доцент,
затвердженні наказом вищого навчального закладу від 11 лютого 2026 року № 48
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 01.06.2026 р.
3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, монографії, Інтернет-джерела.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1) Теоретичні засади дослідження етнічного туризму. 2) Дослідження процесу формування ресурсів етнічного туризму в Одеському регіоні. 3) Напрями та перспективи розвитку туризму в Одеській області.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Графічний матеріал кваліфікаційної (дипломної) роботи складає: 5 таблиць, 6 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної (дипломної) роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ГУРОВА Д.Д., доцент кафедри ТГРБ	12.02.2026	02.04.2026
2	ГУРОВА Д.Д., доцент кафедри ТГРБ	12.02.2026	16.04.2026
3	ГУРОВА Д.Д., доцент кафедри ТГРБ	12.02.2026	30.04.2026
Нормо контроль	КОРНІЄНКО О.М., доцент кафедри ТГРБ	12.02.2026	12.05.2026

7. Дата видачі завдання 12 лютого 2026 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	12.02.2026	виконано
2	Вивчення літературних джерел	15.02-10.03.2026	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	11.03-17.03.2026	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	18.03-31.03.2026	виконано
5	Виконання першого розділу	02.04.2026	виконано
6	Виконання другого розділу	16.04.2026	виконано
7	Виконання третього розділу	30.04.2026	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	02.05.2026	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	09.05.2026	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12.05.2026	виконано
11	Перевірка роботи керівником	15.05.2026	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	16.05.2026	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	19.05.-26.05.2026	виконано
14	Подання роботи на кафедру	01.06.2026	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	05.06.-30.06.2026	виконано

Здобувач(ка) вищої освіти _____ Дмитро ЛУПІНОС
(підпис)

Керівник роботи (проекту) _____ Дар'я ГУРОВА
(підпис)

РЕФЕРАТ

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є аналіз формування ресурсної бази для розвитку етнічного туризму в Одеській області.

Об'єкт дослідження: етнічний туризм як складова туристичної діяльності.

Предмет дослідження: ресурси етнічного туризму Одеської області та особливості їх формування і використання.

Методи дослідження: порівняння, узагальнення, методи пошуку і збору даних, аналіз і синтез наукових джерел, історичний метод, статистичний метод, аналітико-дослідницький метод, прогнозний метод, порівняльно-географічний метод.

Інформаційна база дослідження: нормативно-правова та законодавча база України, підручники, навчальні посібники, наукові статті, монографії, матеріали міжнародних та вітчизняних конференцій, форумів та семінарів, Інтернет-ресурси, власні дослідження, тощо.

Практичне значення результатів: використання їх результатів для розробки туристичних продуктів, екскурсійних маршрутів, а також у діяльності туристичних підприємств і органів місцевого самоврядування з метою розвитку етнічного туризму в регіоні.

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні результати доповідалися, обговорювалися та отримали схвальну оцінку на щорічній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти «Тиждень науки – 2026» в Національному університеті «Запорізька політехніка», 13 – 17 квітня 2026 р., м. Запоріжжя. Опубліковані тези доповіді.

Структура. Кваліфікаційна (дипломна) робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань та додатків.

Обсяг. Загальний обсяг – 94 сторінки, основна частина – 87 сторінок.

Графічний матеріал. Робота містить 5 таблиць та 6 рисунків.

АНОТАЦІЇ

Лупинос Дмитро. **Аналіз ресурсів для розвитку етнічного туризму в Одеській області.** – Кваліфікаційна (дипломна) робота.

У кваліфікаційній роботі вивчено сутність етнічного туризму як складової пізнавального туризму; досліджено процес формування ресурсів етнічного туризму в Одеському регіоні; висвітлено напрямки та перспективи розвитку туристичної сфери Одеської області; розроблено екскурсійний маршрут етнічними локаціями регіону. Актуальність роботи зумовлена необхідністю комплексного підходу до вивчення етнічних ресурсів Одеської області та їх інтеграції у сучасні туристичні продукти. Практичне значення: використання результатів для розробки туристичних продуктів, екскурсійних маршрутів, а також у діяльності туристичних підприємств і органів місцевого самоврядування з метою розвитку етнічного туризму в регіоні.

Ключові слова: етнічний туризм, Одеська область, ресурси, етнічні ландшафти, етнографічний маршрут, перспектива розвитку.

Lupynos Dmytro. **Analysis of resources for the development of ethnic tourism in the Odessa region.** – Qualifying work.

The qualification work studied the essence of ethnic tourism as a component of cognitive tourism; investigated the process of forming ethnic tourism resources in the Odessa region; highlighted the directions and prospects for the development of the tourism sector of the Odessa region; developed an excursion route through ethnic locations of the region. The relevance of the work is due to the need for a comprehensive approach to the study of ethnic resources of the Odessa region and their integration into modern tourist products. Practical significance: using the results for the development of tourist products, excursion routes, as well as in the activities of tourist enterprises and local governments in order to develop ethnic tourism in the region.

Keywords: ethnic tourism, Odesa region, resources, ethnic landscapes, ethnographic route, development perspective.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

га – гектар

грн. – гривня

див. – дивись

дод. – додаток

ЗМІ – засоби масової інформації

ін. – інше

лат. – латинська

м. – місто

млн. – мільйон

н.е. – наша ера

р., рр. – рік, роки

р-н – район

рис. – рисунок

с. – село

смт. – селище міського типу

ст. – століття

США – Сполучені Штати Америки

т.д. – так далі

т.з. – так званий

т.п. – тому подібне

т.ч. – тому числі

ТРС – територіально-рекреаційна система

табл. – таблиця

тис. – тисяча

хв. – хвилина

% – відсоток

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ	11
1.1. Сутність етнічного туризму як складової пізнавального туризму	11
1.2. Підходи до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів та ресурсів етнічного туризму	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ	31
2.1. Оцінка історичних передумов формування етнічних ресурсів Одеського регіону	31
2.2. Особливості німецької колонізації території	41
2.3. Аналіз факторів виникнення поселень, заснованих болгарськими, гагаузькими, албанськими та чеськими громадами	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ	56
3.1. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку туристичної сфери Одеської області	56
3.2. Розробка екскурсійного маршруту етнічними локаціями регіону	72
ВИСНОВКИ	86
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	88
ДОДАТКИ	92
Додаток А	93

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку туристичної індустрії особливої актуальності набувають напрями, пов'язані з пізнанням культурної спадщини та етнічного різноманіття територій. Зростання інтересу до автентичності, локальних традицій і культурної ідентичності зумовлює активізацію розвитку етнічного туризму як важливої складової пізнавального туризму. Він не лише сприяє розширенню кругозору туристів, а й виступає ефективним інструментом збереження нематеріальної культурної спадщини, підтримки місцевих громад і формування позитивного іміджу регіонів.

Особливе місце у розвитку етнічного туризму в Україні займає Одеська область, яка вирізняється багатонаціональним складом населення та унікальною історією заселення. Формування етнічної мозаїки регіону відбувалося під впливом різних історичних процесів, зокрема колонізаційних рухів, унаслідок яких на території Одещини сформувалися компактні поселення представників різних народів. Це створює значний потенціал для розвитку етнічного туризму, зокрема через популяризацію культур болгар, гагаузів, албанців, чехів та інших етнічних груп.

Водночас ефективне використання цього потенціалу потребує ґрунтовного наукового осмислення ресурсної бази етнічного туризму, аналізу чинників її формування, а також визначення перспектив розвитку туристичної галузі в регіоні. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного підходу до вивчення етнічних ресурсів Одеської області та їх інтеграції у сучасні туристичні продукти.

Методологічною базою дослідження виступають основні положення теорії суспільної географії, закладені в працях М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія, а також теоретико-методологічні положення рекреаційної географії, які знайшли відображення у працях вітчизняних – О.О. Бейдика, М.П. Крачила, О.О. Любіцевої, М.Й. Рутинського, І.В. Смаля та інших.

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є аналіз формування ресурсної бази для розвитку етнічного туризму в Одеській області.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити сутність етнічного туризму як складової пізнавального туризму;
- проаналізувати історичні передумови формування етнічних ресурсів Одещини;
- оцінити сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Одеській області, а також розробити екскурсійний маршрут етнічними територіями регіону.

Об'єктом дослідження є етнічний туризм як складова туристичної діяльності.

Предметом дослідження виступають ресурси етнічного туризму Одеської області та особливості їх формування і використання.

Методи дослідження: порівняння, узагальнення, методи пошуку і збору даних, аналіз і синтез наукових джерел, історичний метод, статистичний метод, аналітико-дослідницький метод, прогнозний метод, порівняльно-географічний метод.

Інформаційну базу дослідження становлять: нормативно-правова та законодавча база України, підручники, навчальні посібники, наукові статті, монографії, матеріали міжнародних та вітчизняних конференцій, форумів та семінарів, Інтернет-ресурси, власні дослідження, тощо.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для розробки туристичних продуктів, екскурсійних маршрутів, а також у діяльності туристичних підприємств і органів місцевого самоврядування з метою розвитку етнічного туризму в регіоні. Матеріали кваліфікаційної (дипломної) роботи бакалавра доцільно використати при викладанні дисципліни «Туристичні ресурси України» здобувачам вищої освіти спеціальності «Туризм і рекреація» освітнього ступеня «бакалавр».

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні результати доповідалися, обговорювалися та отримали схвальну оцінку на Щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка», 13 – 17 квітня 2026 р. м. Запоріжжя, за результатами якої опубліковані тези доповіді на тему «Етнічний ресурсний потенціал Одеської області як фактор сталого розвитку регіонального туризму» [53].

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна (дипломна) робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (53 найменувань) та додатків (1 позиція). Загальний обсяг – 94 сторінки, основний зміст – 87 сторінок. Робота містить 5 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність етнічного туризму як складової пізнавального туризму

Сучасний розвиток суспільства супроводжується зростанням ролі рекреації, яка пов'язана з відпочинком і відновленням фізичних та психічних сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності. Потреба у поєднанні праці та відпочинку, підтриманні здоров'я та відновленні життєвих ресурсів є однією з базових і необхідних для нормального функціонування організму кожної людини.

Поняття етнічного туризму формується на основі двох складових – «туризм» та «етнічний», що походить від терміна «етнос». Водночас як поняття туризму, так і етносу не мають єдиного універсального визначення, що зумовлює необхідність їх уточнення для правильного розуміння сутності етнічного туризму.

Етнічність у науковому дискурсі розглядається як категорія, що відображає існування культурно відмінних груп і відповідних ідентичностей. Часто її трактують через поняття етнічної ідентичності, тобто усвідомлення людиною своєї належності до певної етнічної спільноти, а також сприйняття її іншими як представника цієї групи.

У науковому середовищі відсутня єдність щодо визначення ключових ознак, які характеризують етнічну спільноту. Найчастіше до них відносять уявлення про спільне походження, наявність певної території проживання, спільність культурних традицій і звичаїв, а також протиставлення себе іншим групам за принципом «ми – вони». Важливими також вважаються внутрішня організація спільноти, відчуття єдності та ідентичності її членів, а також спільні елементи, такі як мова, релігія чи психологічні особливості.

Водночас дослідники підкреслюють, що жодна з цих ознак окремо не є визначальною. Лише їх поєднання, з урахуванням домінуючих

характеристик, дозволяє розкрити специфіку конкретного етносу. При цьому для різних етнічних спільнот провідними можуть виступати різні чинники – від мови й культури до особливостей поведінки та способу життя [33].

Перейдемо до характеристики поняття «туризм», до визначення якого існує два підходи: вузькоспеціалізований та концептуальний.

Перший підхід застосовується для виділення окремих економічних, соціальних, правових та інших аспектів туризму при вирішенні певних задач. Прикладом такої дефініції є статистичне визначення туризму, створення якого було обумовлене збільшенням туристських потоків у першій половині ХХ ст. та, як наслідок, необхідністю обліку туристів та відокремлення їх від інших подорожуючих осіб. Звучить воно наступним чином:

Турист – це відвідувач, тобто особа, яка подорожує та здійснює перебування у місцях, що знаходяться за межами його звичайного середовища, терміном не більше 12 місяців з будь-якою метою, окрім занять, що фінансуються з джерел у місці відвідування [1].

Згідно цього визначення турист визначається як відвідувач. Цей термін рекомендується використовувати як головний у статистиці туризму. Поняття відвідувачів, окрім туристів, об'єднує і екскурсантів.

Другий підхід передбачає визначення сутності туризму, розкриття його внутрішнього змісту з метою відокремлення його від інших споріднених явищ. Прикладом концептуальної дефініції є визначення, запропоноване Міжнародною асоціацією наукових експертів: туризм є сукупністю відносин і явищ, які виникають під час переміщення і перебування людей у місцях, що відрізняються від їх постійного місця проживання і роботи.

Класифікація туризму, через багатогранність цього явища, є складним процесом. В основу класифікації можуть бути покладені наступні чинники: мета подорожі; вид ресурсів, що використовуються; спосіб пересування; вік учасників; джерела фінансування; масштаб територіального охоплення; вид транспорту; масовість учасників; спрямованість потоків; тривалість подорожі; характер середовища; циклічність потоків; характер розміщення;

спосіб організації; характер задоволення фізіологічних потреб; характер задоволення соціальних потреб; ступінь тиску на довкілля; тип споживача; ступінь ризику для життя; міра впливу на економіку [46].

У 1975 р. була запропонована типологія функцій рекреаційної діяльності, а на її основі розроблена функціональна типологія ТРС. Ця типологія цікава тому, що в її основу покладені певні групи потреб, задоволення яких і являється головною функцією ТРС. Задоволення ж певних потреб є основним фактором при формуванні мети (мотивації) подорожі. Виділяються такі основні функціональні типи ТРС: лікувальний; оздоровчий та спортивний; пізнавальний [48]. Доповнивши даний перелік паломницьким та розважальним типами, які радянська ідеологія ігнорувала або навіть заперечувала, можна здійснити поділ туризму за домінуючою мотивацією на такі види: лікувальний, оздоровчий та спортивний, пізнавальний, паломництво, розважальний. Подібний підхід, коли спочатку мотивація була класифікована у найбільш загальному вигляді (відповідно до теорії рівнів потреб людини А. Маслоу), застосовували О.Г. Топчієв та Ц. Ван, які поділили мотивацію рекреаційних потреб на:

- 1) духовну (відвідування рідного краю, рідних; конфесійні потреби; потреби позитивних емоцій – милування унікальними пейзажами та об'єктами);
- 2) пізнавальну (знайомство з історичними і культурними пам'ятками, новими містами і країнами, з людьми і традиціями і т.д.);
- 3) фізіологічну (потреби лікування, оздоровлення, спорту);
- 4) розважальну (спортивні видовища, фестивалі, карнавали, національні свята і т.д.);
- 5) економічну (послуги науково-технічної інформації, нових товарів і послуг, торгівля та ін.) [50].

Пізнавальний туризм виступає одним із способів задоволення потреби у пізнанні нового, його основною функцією є духовний розвиток людини, який досягається шляхом споживання природних та культурних цінностей.

При цьому, як правило, споживаються інформація, враження, а не речовина чи енергія. Окрім терміну пізнавальний туризм у науковій літературі вживають терміни культурно-просвітницький, культурно-пізнавальний та культурний [20] туризм. Найбільш вдалим є термін пізнавальний туризм як такий, що найбільш точно відображає мотивацію подорожі.

Отже, пізнавальний туризм – це вид туризму за мотивацією подорожі, мета якого полягає у задоволенні потреби туриста дізнаватись щось нове, підвищувати свій інтелектуальний рівень, вдовольняти цікавість.

В залежності від об'єкту пізнання виділяють підвиди пізнавального туризму. Об'єктом пізнання може стати будь-яка річ або явище, що існують у цьому багатовимірному світі, тому класифікація туризму за даним критерієм є нескінченим процесом. В залежності, від того ознайомленню з якими явищами, культури чи природи, надається перевага виділяють пізнавально-культурний та пізнавально-природний підвиди. Головною діяльністю у пізнавально-культурному підтипі є ознайомлення з культурно-історичними пам'ятниками та відвідування видовищ, супутніми заняттями є, наприклад, відвідування ресторанів з незвичними обстановкою та підбором страв. Цей підтип пов'язаний з місцями зосередження культурно-історичних пам'ятників та подій [48]. Тобто, йдеться про культуру як про універсум штучних об'єктів, створених людством у процесі освоєння природи. У даному випадку поняття культури виступає в опозиції до поняття природа. Третім підвидом у рамках пізнавального туризму пропонується виділяти етнічний туризм як засіб пізнання людини, етносів (див. рис. 1.1). Незважаючи на велику кількість класифікацій туризму за метою подорожі та об'єктами пізнання, простежується стійка тенденція до виокремлення його етнічних форм. Наведемо кілька прикладів, які до того ж демонструють доцільність дворівневої класифікації туризму за метою подорожі, тобто виділення на першому рівні видів за домінуючою метою, а вже у рамках видів – підвидів туризму.

На думку американського вченого В. Сміта існує шість категорій

туризму: етнічний туризм; культурний туризм; історичний туризм; екологічний туризм; рекреаційний туризм; діловий туризм.

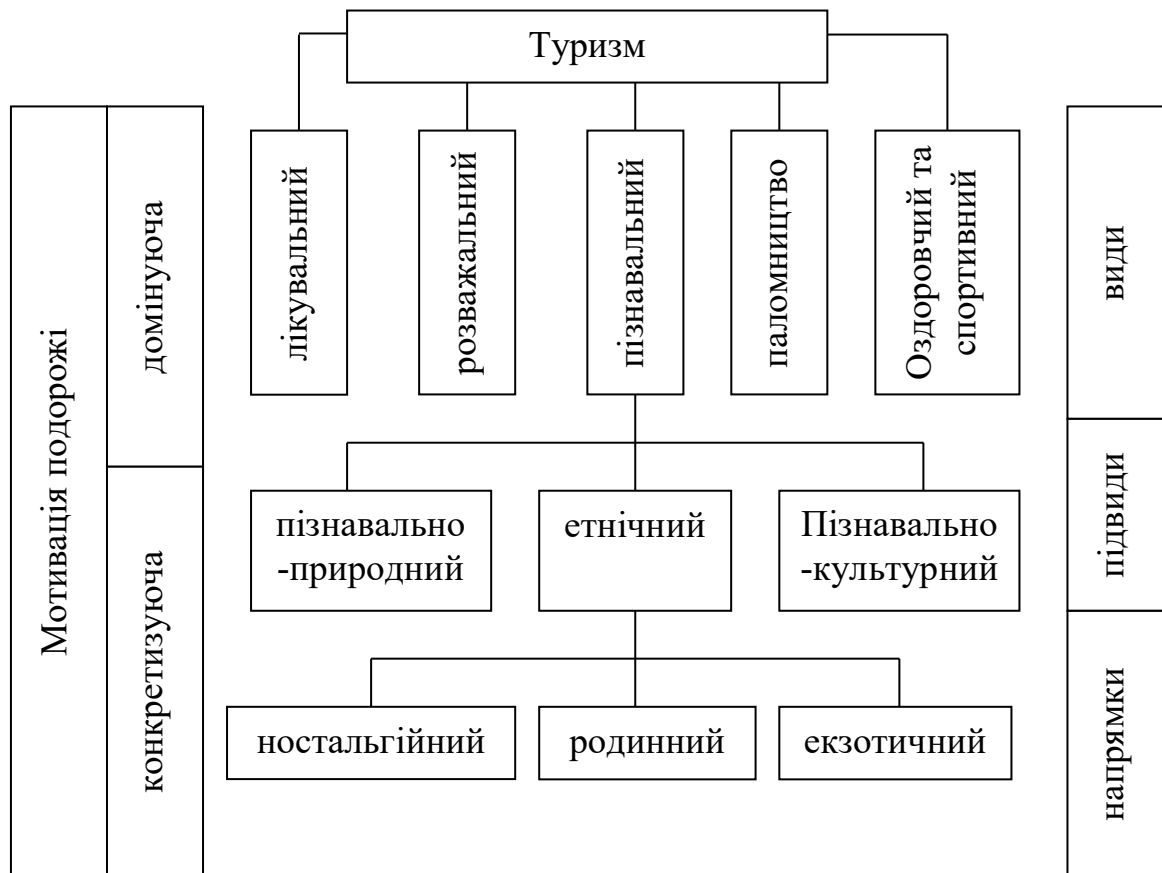

Рис. 1.1 – Логічна схема місця етнічного туризму у класифікації туризму за мотивацією подорожі

А.Я. Бовсуновська у підручнику «Географія туризму» в залежності від мети подорожі відзначає наступні види туризму: відпочинок і розваги; культурно-пізнавальний туризм; релігійний туризм; лікувально-оздоровчий туризм; діловий туризм; етнічний туризм [7].

Н.Г.Стецько використовує поділ туризму на наступні категорії: розважальний; оздоровчий; навчальний; агротуризм; сентиментальний туризм; етнічно-побутовий; пізнавально-екскурсійний; заняття за інтересами. Причому, під етнічно-побутовим туризмом він має на увазі туризм, пов'язаний з розвитком національної культури та побуту населення [47].

Ван Циншен поділяє рекреаційну діяльність на три типи: організований відпочинок; неорганізований відпочинок; туризм. У свою чергу туризм буває: пізнавальним, історико-культурним, історико-етнографічним, ландшафтно-економічним, спортивним, родинно-гостьовим, торгівельним, діловим, науковим, суспільно-політичним, розважальним, релігійним і т.д.

Деякі дослідники пов'язують етнічний туризм з відвідуванням родичів чи місць народження батьків та вважають його лише міжнародним видом, тобто таким, що потребує перетину державного кордону країни постійного проживання [27]. Проте такий підхід вбачається занадто вузьким. Цікавість, бажання ознайомлення може викликати культура, історія, традиції будь-якого народу, а не лише того, з яким пов'язане власне походження. Щодо обов'язково міжнародного статусу такого туризму також існують заперечення. На нашій планеті існує велика кількість багатонаціональних країн, громадянам яких для ознайомлення з культурою іншого етносу не завжди потрібно прямувати до іншої держави, крім того цікавість туристів викликають не лише інші народи, ознайомлення з традиціями свого народу, в межах держави проживання, шляхом відвідування відповідних об'єктів також можна віднести до сфери етнічного туризму.

У зарубіжній туристській практиці та науковій літературі утвердився термін «етнічний туризм». Під етнічним туризмом найчастіше розуміють міжнародний вид туризму для ознайомлення з «екзотичними» етносами, які у повній мірі зберегли традиційні, архаїчні риси матеріальної та духовної культури. Утвердження та стійкий розвиток етнічного туризму як міжнародного виду з 1980-х років викликали наступні наукові проблематики досліджень: етнічний туризм як регіональна стратегія розвитку регіону та участь уряду у її впровадженні (на прикладі провінції Юньнань у Китаї); роль підприємництва у розвитку етнічного туризму регіону, тобто перетворенні етнічної культури на туристський продукт (на матеріалах китайської провінції Юньнань); туризм як спеціальна форма етнічних відносин, учасників якої можна поділити на три групи – туристи, корінні жителі та

посередники (на прикладі мексиканського міста Сан-Крістобаль); перспективи розвитку етнічного туризму у тематичних парках, соціокультурні проблеми, що супроводжують цей процес, та шляхи їх вирішення (на прикладі «Парка Спащини», що у місті Саскатаун канадської провінції Саскачеван); взаємовідносини туристів та місцевого населення, типізація туристів на основі рівня їх інтересу до окремих аспектів етнічної культури (на прикладі Культурного парку аборигенів Австралії); вплив етнічного туризму на культуру місцевих народів (на прикладі аборигенів індонезійського острова Сулавесі та етносів провінції Гуйчжоу у Китаї) тощо [56].

Польський дослідник С. Островський розглядає етнічний туризм як ностальгійний вид – відвідування представниками польської діаспори своєї історичної батьківщини. Б. Кінг виділяє два види діяльності, що позначаються словосполученням «етнічний туризм». Це пошук «екзотичних» культур та поїздки з метою етнічного єднання (викликані ностальгічною мотивацією), проте дослідник зазначає, що туристські подорожі першого виду набули значно більшого розповсюдження [55].

У вітчизняній науковій літературі термінологія пов'язана з даним підвидом туризму є надзвичайно строкатою. Наведемо лише деякі терміни і визначення, що зустрічаються у науковому обігу.

Кантрі-туризм – етнографічний туризм, один із видів пізнавального туризму, що набув поширення в сільській місцевості, передбачає знайомство з фольклором, побутом корінного населення, народними традиціями, архітектурою та іншими ментальними цінностями і стимулює розвиток інфраструктури території [19].

Фольклорний тур, етнографічний тур – туристська поїздка для ознайомлення з усною народною творчістю.

Етнографічний туризм – вид пізнавального туризму, основною метою якого є відвідування етнографічних об'єктів для пізнання культури, архітектури, побуту того чи іншого народу (етносу), що проживає зараз чи

проживав коли-небудь на даній території. Етнографічними об'єктами вважаються такі, що містять інформацію про етнічні прояви традиційно-побутової культури, які можуть бути як матеріальними так і духовними [26].

Останнє визначення є найбільш близьким до нашого, сформульованого таким чином:

Етнічний туризм – це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території.

Вибір терміну «етнічний туризм» та обґрунтування саме цього поняття пов'язане з наступними факторами [44]:

- даний термін утвердився у міжнародній туристській практиці, тому є зрозумілим для туристів, менеджерів туристської діяльності, науковців та інших учасників і дослідників туристського процесу будь-якого регіону нашої планети;

- він належить до правильноорієнтованих термінів, тобто орієнтує думки на поняття, яке він відображає. Слово «етнічний» є прикметником від іменника «етнос» і позначає явища і речі, пов'язані з етносами, народами. Прикметник «етнографічний» апелює до однієї з суспільних наук, тому під «етнографічним туризмом» можна зрозуміти поїздку дослідників-етнографів з певними науковими цілями;

- термін «етнічний туризм» відповідає критеріям дериватності, тобто можливістю утворювати від нього інші терміни: етотуристські ресурси, етнотуристське районування тощо;

- даний термін має еквіваленти у найбільш розповсюджених іноземних мовах, тобто легко перекладається: *ethnic tourism* (англійською), *etnico turismo* (італійською) тощо [6].

Етнічний туризм є підвидом пізнавального туризму. Незважаючи на те, що відвідувач у своїй подорожі задовольняє комплекс потреб і цілей, і поділ туризму за метою подорожі є досить умовним, завжди можна виокремити головну мотивацію. Уточнення, про те, що цікавість туриста може викликати

культура не лише етносу, що проживає на певній території зараз, а і того, який мешкав тут у минулому, є дуже доречним. Сучасна система розселення та етнічний склад населення будь-якого регіону є наслідком складного історичного процесу. Так, переселенці з Болгарії більшість своїх населених пунктів на території сучасної Одеської області створили на місці колишніх ногайських поселень і навіть залишали для них тюркські назви. Іншим прикладом неперервності історичного і культурного процесу можуть слугувати населені пункти засновані на Одещині німецькими колоністами у першій половині XIX ст. Німці були депортовані з цього регіону під час Другої світової війни, та півтора століття освоєння ними даної території і зараз є добре помітними. Насамперед, це стосується планування населених пунктів, побутової та культової архітектури [18].

До об'єктів етнічного туризму відносяться не лише прояви традиційно-побутової культури, а і культові споруди (оскільки сакральна культура є однією зі складових етнічної свідомості), музеї (етнографічні та інші, експозиції яких відображають важливі події у історії народу), пам'ятки історії та культури пов'язані з життям і творчістю видатних представників певного етносу, елементи топонімічної системи та етнічні ландшафти.

1.2. Підходи до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів та ресурсів етнічного туризму

Туризм є ресурсно орієнтованою суспільно-господарською системою, тому визначення поняття «туристські ресурси» та їх місця у туристській діяльності належать до важливих завдань науки про туризм. «Туристські ресурси, – зазначено у Законі України «Про туризм» сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста».

Ресурсна парадигма у географії туризму, згідно з якою ресурси

вважаються визначальним чинником розвитку туризму на певній території, спонукає до розгляду таких понять як рекреаційно-туристські (рекреаційно-туристські, рекреаційні, туристські) ресурси. Л.Г. Лук'янова та В.І. Цибух пропонують наступну дефініцію: «рекреаційні ресурси – це поєднання різноманітних природних і антропогенних факторів, які створюють сприятливі умови для рекреаційної діяльності: відпочинку-релаксації, лікування-профілактики, туризму, фізичної рекреації» [25]. За визначенням О.О. Бейдика та Л.Л. Криницької, рекреаційно-туристськими ресурсами виступає сукупність природних, природно-антропогенних, суспільно-географічних об'єктів, що залучені до туристської індустрії та є чинниками відновлення й розвитку фізичних та духовних сил людини» [6].

Українські автори – М.П. Мальська, Н.В. Антонюк і Н.М. Ганич пропонують таке визначення: «Туристські ресурси – специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів, доступність розваг тощо» [44].

У більшості визначень поняття «туристські ресурси» – це об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовують або можуть бути використані для туристської діяльності (див. рис. 1.2).

Особливість туристських ресурсів полягає в тому, що вони мають властивість відновлювати фізичні й духовні сили людини, розвивати їх, а також придатні для надання найрізноманітніших послуг, потреби в яких виникають під час мандрівки туристів.

О.О. Бейдик пропонує поділяти гіперблок рекреаційно-туристських ресурсів на макроблоки: природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні (архітектурно-історичні, біосоціальні, подійні) рекреаційно-туристські ресурси та об'єкти рангу суперточка-тур, які можуть

інтегрувати всі складові.

Рис.1.2 – Структура туристських ресурсів

Незважаючи на те що, ресурси етнічного туризму не знайшли відображення у даній класифікації, дослідником було виділено важливу групу у складі суспільно-історичних ресурсів – біосоціальні ресурси, які об'єднують культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть або загибель, поховання). Дана група

ресурсів з поправкою на етнічну приналежність видатної особи увійде до авторської класифікації ресурсів етнічного туризму [6].

О.О. Любіцева акцентує увагу на залученні ресурсів до функціонування відповідної галузі господарства: «Туристські ресурси – це ті об’єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані при створенні та реалізації туристського продукту». Вона пропонує такі підходи до класифікації туристських ресурсів:

- сутнісний (за предметною сутністю ресурсу):

- а) природно-рекреаційні;

- б) культурно-історичні, до складу яких входять етнічні ресурси (етнічна культура розглядається як один з видів культури, який характеризується певною організацією духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності і світосприйняття, в основу якої покладено звичаї, традиції, норми та цінності, притаманні даному етносу) [26];

- діяльнісний (за характером використання в туризмі):

- а) туристські блага природного характеру;

- б) туристські об’єкти, штучно створені або штучно підтримувані в належному стані;

- в) туристська інфраструктура;

- атрактивний (за мірою та формою залучення до туристської діяльності):

- а) атрактивні об’єкти або об’єкти показу, що включені до складу турпродукту і використовуються як елементи програмного забезпечення турів;

- б) об’єкти дозвілля, які можуть становити як програмне забезпечення, так і входити до складу додаткових послуг, що надаються в місцях відпочинку [20];

- ціннісний (оснований на унікальності даного ресурсу):

- а) світова культурна та природна спадщина;

- б) національне культурно-історичне і природне надбання;

– функціональний, оснований на неповторності туристських умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання;

– еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу):

а) туристські блага, споживання яких не залежить від людської діяльності на певній території;

б) туристські блага, споживання яких залежить від екологічного стану території і природоохоронної діяльності;

в) туристські ресурси постійного моніторингу і відповідного вкладання капіталу та праці на відновлення властивостей;

г) туристські ресурси цільового призначення, створені задля пожвавлення туристської діяльності на даній території [26].

М.Й. Рутинський відзначає наступні складові ресурсно-туристського потенціалу території:

1. Природна:

1) ландшафтно-територіальна;

2) природно-мінеральна;

3) природно-кліматична.

2. Історична:

1) монументально-архітектурна й архітектурно-містобудівна (в т.ч. палацово-паркові ансамблі);

2) археологічні комплекси;

3) музейно-колекційна.

3. Сакральна-культова.

4. Етнокультурна.

5. Модерно-культурна (театри, кіно палаци, нічні клуби, казино й сукупність інших закладів масового дозвілля).

6. Соціально-економічна:

1) працересурсна і кадрова;

2) інфраструктурна;

3) соціально-кліматична (наприклад, криміногенна);

4) діяльно-підприємницька.

7. Політична [44].

Як бачимо, у науці сформувався досить чіткий поділ рекреаційно-туристських ресурсів на природні та історико-культурні (антропогенні). Для розвитку етнічного туризму, більш важливою є друга група ресурсів.

Історико-культурні, соціально-історичні ресурси – сукупність пам'яток матеріальної та духовної культури, що створена в процесі історичного розвитку даної території та є об'єктами туристського інтересу.

Суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси – це об'єкти і явища антропогенного – соціально-економічного, суспільно-історичного характеру, залучені у сферу рекреації та туризму [50].

Оскільки обидва наведених, та й решта, визначень базуються лише на антропогенному походженні та можливості використання певних об'єктів та явищ у рекреаційно-туристській діяльності і не розкривають їх змісту, зупинимось на деяких складових історико-культурних ресурсів, що можуть бути задіяними для розвитку етнічного туризму.

Найбільш загальним є поняття «культурної спадщини», тобто «сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини», де під об'єктами культурної спадщини розуміють – «визначне місце, споруду (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [42]. Об'єкти культурної спадщини ділять на наступні категорії:

– пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність із точки зору

історії, мистецтва чи науки;

- ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок зі пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

- визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [41].

Уже самі визначення містять інформацію про те яка частина об'єктів культурної спадщини цікавитиме нас з точки зору розвитку етнічного туризму, насамперед, це ті пам'ятки, ансамблі та визначні місця, які представляють цінність з точки зору етнології чи історії.

Важливою складовою культурної спадщини є нематеріальна культурна спадщина. Етнічний туризм виступає досить ефективним способом ознайомлення з нею. У міжнародному праві під нематеріальною культурною спадщиною розуміють «звичаї, форми представлення і вираження, знання і навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні простори, визнані співтовариствами, групами і, у деяких випадках, окремими особами як частина їх культурної спадщини». Виявляється вона, зокрема, у таких сферах як усні традиції і форми вираження, включаючи мову як носія нематеріальної культурної спадщини; виконавські мистецтва; звичаї, обряди, свята; знання і звичаї, що відносяться до природи і всесвіту; знання і навички, пов'язані з традиційними ремеслами [42].

О.О. Любіцева розглядає культурну спадщину як результат формування і розвитку етносів, матеріалізований в об'єктах та явищах природи і культури, що знаходить свій прояв у георозмаїтті. Вона вважає, що поняття георозмаїття в його конкретно-туристському наповненні може розглядатись як «родове» щодо туристських ресурсів, і, з іншого боку, що саме георозмаїття є туристським ресурсом. «Георозмаїття фіксується ландшафтними відмінами, які є зовнішньою ознакою, та культурними

відмінами, які становлять функціональне наповнення виділеної за зовнішніми ознаками етноландшафтної геокультурної системи» (артефакти матеріальної, духовної та екологічної етнічної традиції та сучасної культури, подійні соціокультурні факти сучасного життя тощо)» – остання цитата підводить до розуміння значимості етнічного ландшафту як туристського ресурсу [26]. Тому нами пропонується ввести поняття «етнічний ландшафт» до складу об’єктів етнічного туризму та поділити ресурси етнічного туризму за внутрішньою структурою на комплексні, складні та одиничні (категорії), а відповідно до сутнісного підходу на типи – етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти, типи ж у свою чергу – на окремі об’єкти (див. рис. 1.3).

Залучення етнічних ландшафтів до ресурсів етнічного туризму знаходиться у руслі сучасних тенденцій визначення предметної області суспільної географії.

Тобто, об’єктом географії взагалі та суспільної географії зокрема виступає ландшафтна оболонка Землі. В межах ландшафтної парадигми суспільної географії наприкінці XIX ст. була сформована концепція культурного ландшафту [50].

Зміст та характеристика поняття етнічний ландшафт дуже добре висвітлені у монографії М.Д. Гродзинського «Пізнання ландшафту: місце і простір», де етнічний ландшафт розглядається як один з проявів ландшафту культурного: «етнічний ландшафт – це образ простору, який етнос освоїв духовно та матеріально, надавши його місцям і конфігураціям стійких символічних значень». Автор зазначає, що будь-який етнос існує на певній території, яка по своїй суті і є ландшафтом. Цей ландшафт спонукає етнос до вироблення певних пристосувань до довкілля, які проявляються зокрема у виробленні відповідних способів природокористування. Внаслідок їх застосування ландшафт перетворюється на культурний. А самі способи господарювання стають характерними ознаками етносу, бо він їх винайшов та закріпив [14].

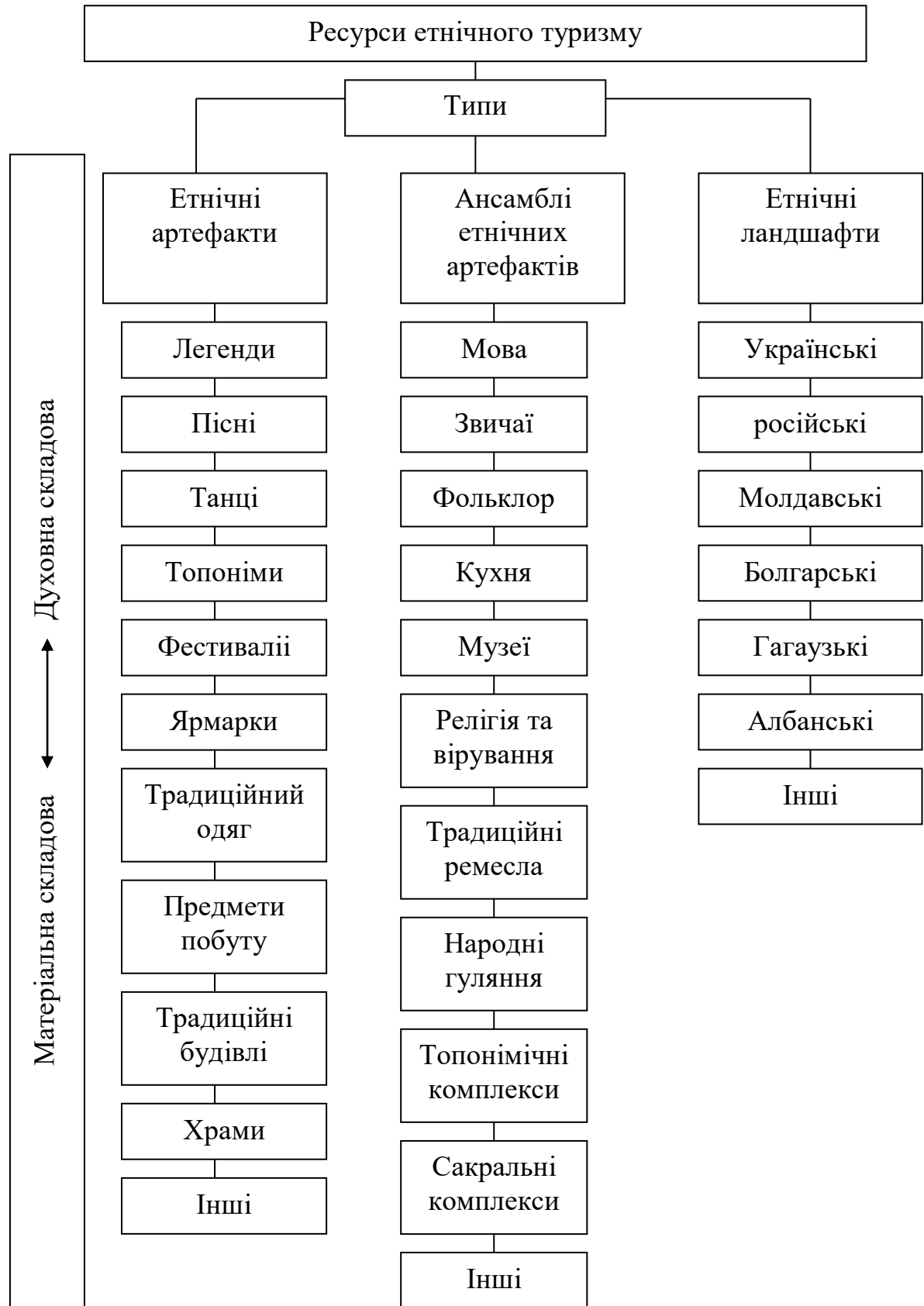

Рис. 1.3 – Класифікація ресурсів етнічного туризму

Оскільки «окультурення» ландшафту відбувалось практиками

природокористування, які є етнічними за своїм походженням, то й ландшафт набуває етнічних рис, перетворюється на етнічний ландшафт. Етнічність ландшафту, на думку М.Д. Гродзинського, проявляється не лише у набутті певного матеріального орнаменту (традиційні форми житла, характерне планування та конфігурація угідь тощо), але й у характерному для даного етносу духовному освоєнні ландшафту – набутті деякими його фрагментами різних символічних значень, закріпленні цих значень у назвах місць, породженні легенд, міфів тощо, які формують уявлення про «свій» ландшафт та його конфігурацію у членів етносу й передаються від покоління до покоління.

На перший погляд здається, що етнічними є лише традиційні ландшафти з традиційними способами природокористування, яких у сучасних індустріальних та постіндустріальних культурах з їх тотальним стандартизованим характером освоєння довкілля залишилося вкрай мало (та й ті, що збереглися знаходяться у глухих віддалених місцях або у спеціально організованих резерватах). Проте, ситуація з наявністю етнічних ландшафтів у «цивілізованому» світі не є настільки критичною. М.Д. Гродзинський наголошує на тому, що етнічний ландшафт окрім культурних артефактів (типових матеріальних ознак), містить певну духовну складову. У сфері духовного виміру етнічності ним виділено дві складові – ядро та його оточення, орнамент. Ядром є деякий архетип етнічної свідомості або те, що називають ментальністю, а орнаментом – нематеріальні прояви культури етносу, такі як казки, думи, легенди, традиції тощо. Сучасний етнічний ландшафт втратив чимало своїх артефактних і навіть орнаментальних духовних етнічних рис, але він підтримується завдяки особливостям ментальності етносу. Таким чином, архетипний вимір етнічності ландшафту є більш глибинним та стійким у порівнянні з артефактним [14].

Поняття етнічного ландшафту, особливо при картографуванні, пов'язане з поняттям етнічної території. Етнічна територія – це ареал розселення етносу, у межах якого він становить відносну чи абсолютну

більшість [16]. Щоб врахувати різноманітність етнічних ландшафтів на локальному рівні, проявом їх на окремій території ми вважатимемо відповідні етнічні поселення з прилеглими господарськими угіддями.

Ключовими ознаками, за якими населений пункт може бути віднесеним до категорії комплексних об'єктів етнічного туризму – етнічних ландшафтів, є:

- кількісне переважання відповідних етнофорів у складі місцевої громади (архетипний вимір етнічності ландшафту);
- наявність специфічних етнічних рис у пейзажі як візуальному відображенні господарювання етнофорів (артефактний вимір етнічності ландшафту).

Поняття «етнофор», розроблене в рамках такого наукового напрямку як етнопсихологія, має наступне визначення: етнофор – носій основних етнічних рис, тобто типовий, характерний представник свого етносу. Він повинен володіти своєю національною мовою, а також знати основні національні традиції, історію та характерні особливості прийнятих в даному середовищі міжособистісних відносин [33].

Сукупність окремих етнічних артефактів та їх ансамблів включає до свого складу як елементи зниклого етнічного ландшафту, так і етнічні об'єкти, створені в межах «чужого», «не свого» ландшафту. Тому запропонована нами класифікація ресурсів етнічного туризму не має строгої ієрархії: етнічний артефакт, потім ансамбль етнічних артефактів, потім етнічний ландшафт.

Віднесення елементів топонімічної системи до об'єктів етнічного туризму, пов'язане з тим, що вони розглядаються як одна зі складових національної культурної спадщини. Зокрема, К.М. Горб включає елементи топонімічної системи до стратегічно найважливіших підсистем національної спадщини, які мають яскраво виражену суспільно-географічну основу та потребують спеціальної державної уваги [13]. Інша дослідниця культурної спадщини К.А. Поливач також виділяє як один із важливих її елементів

топонімію. Вона відносить її до групи пам'яток традиційної культури разом з народними промислами та ярмарками [31].

Висновки до 1 розділу.

Розглянувши близькі за змістом поняття, зокрема, кантрі-туризм, фольклорний-туризм, етнографічний туризм, можна дати наступне визначення поняттю етнічного туризму – це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території. Сукупність об'єктів етнічного туризму включає не лише прояви традиційно-побутової культури, а і культові споруди (оскільки сакральна культура є однією зі складових етнічної свідомості), музеї (етнографічні та інші, експозиції яких відображають важливі події у історії народу), пам'ятки історії та культури пов'язані з життям і творчістю видатних представників етносу, елементи топонімічної системи та етнічні ландшафти. Тобто поняття етнічного туризму є досить широким за своїм обсягом.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Оцінка історичних передумов формування етнічних ресурсів Одеського регіону

Заселення території нинішньої Одеської області почалося ще в епоху палеоліту, що підтверджується археологічними розкопками біля селища Великодолинське та Зелений Хутір. Ранньомезолітичні стоянки кукрецької культури виявлено на околицях сіл Залізничне та Трапівка, а пізньомезолітичні (гребениківського населення) – по всій території області. За доби неоліту північна частина Одещини належала населенню бузько-дністровської культури (стоянки Саврань та Велика Балка). З V тисячоліття до н.е. спочатку вона, а потім і решта території регіону, були освоєні землеробами трипільської культури, які залишили т.з. усатівську групу пам'яток (Плоске, Красногірка, Маяки, Усатове, Шабо, Нерушай, Утконосівка). У цей же час зі сходу поширювались носії нижньомихайлівської культури, а з півночі – квітнянської (стоянки Новосільське, Городок, Кочкувате) [27].

З епохи бронзи на Одещині лишилися пам'ятки ямної (Городок) та катакомбної Холмське) історичних спільнот, а також кам'янської (Великозименове та Великодолинське), білозерської (Балта, Струмок), сабатинівської (Красні Окни, Борисівка, Новотрояни), зрубної (Бородінський Скарб) культур.

Першим населенням краю етнічна приналежність якого зафіксована античними дослідниками було кіммерійське. На території Одещини виділено дунайсько-дністровський локальний варіант їх культури (зокрема через дослідження курганів біля смт. Великодолинське та села Холмське, смт. Суворове) [3]. На початку VII ст. до н.е. кіммерійців витіснили скіфи, які залишили на Одещині придунайську та придністровську групи пам'яток. На

думку деяких дослідників саме скіфи стимулювали греків-іонійців, особливо мілетян, до створення колоній у Північному Причорномор'ї [2]. Так у VI ст. до н.е. виникли Тіра та Ніконій на протилежних берегах Дністровського лиману. Поступово їх околиці доповнились дрібнішими поселеннями, яких вивчено кілька десятків. Греки вирощували зернові культури і виноград, активно займались рибальством, ремеслами та торгівлею.

Однак у зв'язку з ослабленням Скіфської держави у I ст. до н.е. колонії почали занепадати, піддаючись нападам гето-даків та нових кочівників – сарматів. Нинішня Одещина була зайнята одним з їх племен – роксоланами. На початку нашої ери стародавні міста краю зайняли римляни. В Тірі розмістились два їх легіони. У III ст. н.е. Причорномор'я опанували готи, яких з 375 р. змінили кочівники – гуни [9].

У VI ст. руїни гунської імперії дістались аварам. Разом з ними в походи рушили й слов'янські племена. Уличі і тиверці по Бугу і Дністру колонізували степ аж до Чорного моря. У VIII ст. слов'яни відродили життя в Кілії та Білгороді (Тірі), знайшовши порозуміння з кочівниками – болгарами, однак наступні хвилі тюрків (печеніги, торки, половці) знову перетворили край на кочів'я. Тільки но в XII ст. галичани повернулися в Нижнє Подунав'я, як монголо-татарська навала принесла нове спустошення. Білгородом та Кілією заволоділи угорці та генуезці, яких у 1400 р. змінило Молдавське князівство. Його сусідом на сході стало Велике Князівство Литовське, що заснувало свій порт на Чорному морі – Кочубіїв (Хаджибей). У лавах військ обох нових князівств та колоністів, що йшли за ними, було багато русинів (як тоді називали українців), однак постійні напади татар, а з 1420 року і турків робили перебування в краї слов'ян та молдаван дуже нестабільним. Після приєднання до Османської імперії у 1484 р. Буджаку та в 1526 р. Єдисану в цих краях розмістились турецькі гарнізони, але більшість їх території займали відповідні ногайські орди. Лише крайня північ нинішньої Одещини лишилася в складі Речі Посполитої.

Етноси, що заселяли край до формування нинішнього складу населення

Одеської області, залишили помітний слід у вигляді субстрату сучасних етнічних ландшафтів. Троянові Вали і кургани, руїни фортець і некрополів, елементи топоніміки є невід'ємним елементом ландшафтів міст і сіл, господарських угідь Одещини, а значить і входять до ресурсів етнічного туризму.

Освоєння краю українцями, росіянами та молдаванами.

Східні слов'яни та молдавани протягом століть робили спроби освоїти територію сучасної Одеської області, але гостра боротьба за неї між сусідніми державами зводили ці спроби нанівець. Нинішні етнічні ландшафти, сформовані цими народами, за віком, у більшості, не старші 250 років. З ряду географічних та історичних причин в найактивнішій фазі колонізація краю вище названими етносами проходила паралельно у часі і просторі [4].

Певне виключення становить крайня північ Одещини, де донині збереглися поселення, засновані українцями ще в XVI ст. у складі Речі Посполитої. До них належить Саврань, яка після Люблінської унії дісталась магнатам Конєцпольським. Ними в середині XVII ст. було організовано будівництво в поселенні цегляної фортеці Усть-Саврань (Конєцполь) для захисту володінь на Середньому Побужжі. Етнічні поляки становили незначну частку в складі населення містечка, яке з самого початку складалось як українське і зберегло свою етнічну самобутність до наших днів. Навіть після перебування в статусі військового поселення (1839 – 1865 рр.), підчас якого сюди переселилось чимало росіян, Саврань славилась українською піснею, музикою, вишивкою та різьбою. Трохи вище по річці Савранці з середини XVI ст. розвивається українське село Піщана (нині Балтського району) [18]. Сама Балта, хоч і веде свій початок з однойменної турецької фортеці на правому березі річки Кодима та польського Юзефграда на лівому, з середини XVI ст. заселялась найбільше українцями. Пізніше до них долучились російські розкольники, молдавани та євреї. В цей же час виник і Загнітків на заході Кодимського району. Кодиму та Будає заснували

українці, а серби підселились в середині XVIII ст. Тоді ж виникли села Борсуки, Скаржинка, Перейма, Шляхове, Пужайкове, Мирони, Бендзари, Коритне, Плоске Балтського району.

Одночасно, південніше, на території, контрольованій Османською імперією, почали формуватись так звані ханські слободи. Відсутність панщини та помірні податки приваблювали сюди молдаван, українців, російських старообрядців. Перші заснували Пасицели в Балтському, Дубове в Красноокнянському, Долинське в Ананьївському, Стару Кульну в Котовському районах. Українцями в середині XVIII ст. засновано Ананьїв, Ясенове Друге в Любашівському, Андрієво-Іванівку в Миколаївському районах. Захарівка (нині Фрунзівка) від початку формувалась втікачами – кріпаками українцями і росіянами та молдаванами. З 1791 року, коли ця частина краю відійшла до російської імперії, політика стимулювання колонізації була продовжена новою владою. З причин більшої територіальної наближеності української та молдавської метрополій нею скористались найбільше саме ці етноси. Однак помітною була і російська колонізація. На початку XIX ст. кріпаками з Тульської губернії засновано с. Антонівку Красноокнянського, у 1857 р. – с. Бецилове Роздільнянського району. В містечках та великих селах поселялись євреї. Наприклад, у поселенні Степанівка (нині Ширяєве) їх було понад 20% (1896 р.), в селі Чорна Красноокнянського району – 4% (1930 р.) [3].

Суттєвий вплив на колонізацію південніших районів області справила ліквідація царським урядом Запорізької Січі у 1775 році. Значна частина козаків не змирилася з такою ситуацією і перейшла за російсько-турецький кордон, організувавши Кіш спочатку між Очаковим і Тилігульським лиманом, а з жовтня 1778 року – в покинутій турецькій фортеці на Великій Косі (тепер Миколаївка Овідіопольського району). Загальна їх кількість тут разом з родинами доходила до 10 тисяч. Через рік за Айналі-Кавакською конвенцією цю Січ змушені були розформувати самі турки, переселивши козаків за Дунай [37].

Однак вже через десять років інша частина колишніх запорожців у складі Чорноморського козачого війська штурмувала Хаджибей, Акерман та Бендери. По закінченні військової кампанії їх Кіш розмістився в Слободзеї. В 1790 році Потьомкін своїм наказом передав чорноморцям для освоєння територію між Нижнім Дністром та Бугом, причому північний кордон володінь Чорноморського війська проходив по старому шляху з Бендер на Соколів (Вознесенськ) [37]. Кіш своїми ордерами терміново врегулював на підвладній території охорону лісів, правила риболовлі, торгівлі спиртним, оподаткування, самоврядування, несення служби.

Після втечі турецького і татарського населення з краю, особливо вздовж Дністра, залишились молдавани та росіяни-старовіри. Їм пропонувалося вступати до Чорноморського війська, виставляючи одного озброєного козака від двору. Останнє не зовсім влаштовувало старожилів, тож більшість некрасівців та частина молдаван переселились вище по лівому берегу Дністра. Частина ж молдавського населення, зокрема в Бузинуватій, Калаглії, Аджидері, охоче покозачилась. Заходи чорноморської адміністрації щодо впорядкування життя краю набули швидкого розголосу за його межами та викликали нову хвилю народної колонізації з недалекого Поділля, Молдавії, інших регіонів. Почавши з рибальства та скотарства, поселенці скоро досягли успіхів і в рільництві, навіть садівництві.

В козаки офіційно дозволялось записуватись тільки «польським вихідцям», але колишні запорожці не дуже на це зважали, що скоро викликало занепокоєння російських поміщиків. В червні 1792 року Катерина Друга підписала укази, відповідно до яких чорноморці мусили переселитись на Тамань, а їх територія підлягала заселенню православними вихідцями з Туреччини. Протягом року більшість козаків покинула край, але близько 3,5 тис. залишилось по місцевих селах та хуторах: Кучургаганах, Маяках, Біляївці, по Барабою, на Сухому, Хаджибейському та Тилігульському лиманах [29].

Дещо подібно розвивались події і в Буджаку після переходу його до

росії в наступні десятиліття. Військовий та господарський досвід запорожців знову знадобився, тому влада послідовно організовувала тут Усть-Дунайське (1807 р.), Дунайське (1827 – 1857 рр.), Чорноморське (1857 – 1869 рр.) козачі війська. З ними пов'язане заснування сіл Трудове Кілійського, Білолісся Татарбунарського, Старокозаче Білгород-Дністровського районів. Як і в інших місцях, козаччина привабила до себе нові потоки українців, що заснували тут у 1813 р. Ташлик (нині Кам'янка Арцизького району), 1826 р. Ярославку, 1830 р. Криву Балку Саратського району. Ці потоки розчинили в собі запорізьку складову, але всі українські етнічні ландшафти краю набули відбитку піонерного освоєння козаками ногайського степу [37].

Російський етнос також мав у пониззях Дністра та Дунаю своїх першопроходців у особі козаків-некрасівців та інших старообрядців. Пропонуємо наступну періодизацію переселень та формування некрасівсько-липованської етноконфесійної групи на Дунаї. В основу даної періодизації покладено кількість переселенців, географія їх виходу, соціальний статус, характер заснованих поселень.

I етап (кінець XVII – 40-ві рр. XVIII ст.). Поодинокі випадки появи старообрядців у Придунав'ї.

II етап (1740 – 1770-ті рр.). Формування перших стабільних громад дониконівського православ'я у регіоні, масове переселення з Дону та Полісся. Значною кількістю старообрядницького населення та відносно стійким укладом життя відрізнялись поселення Сарикой, Журилівка, Слава, Дунавець, Жебріяни, Вилкове.

III етап (1780 – 1812 рр.). Поширення ареалу розселення старообрядців, виникнення нових поселень за рахунок збільшення притоку нових мігрантів.

IV етап (1812 – 1829 рр.). Легалізація південно-бессарабської групи сіл, офіційне переселення старовірів з центральних та південних губерній Європейської частини росії. У цей період спостерігається також виселення старообрядців з даних територій (наприклад, некрасівців вглиб Османських володінь (Мариця, Анатолія і т.д.) [43].

V етап (1830-ті рр.). Переселення некрасівсько-липованського населення на лівий берег Дунаю, остаточне формування групи та географії її осередків.

Історія та географія розселення старообрядців та маршрути їх міграцій виглядали наступним чином. У найбільш ранній період (1760 – 1770 рр.) відбувалось переселення з Північної Бесарабії, відомих старообрядницьких сіл Куничного, Серково, Фузівки, Митрофанівки. У 1780-ті рр. фіксувались також одиничні вихідці з-за Дунаю (Луковіци, Дунавець, Сарикой). Після російсько-турецької війни 1787 – 1791 рр. збільшився потік старообрядницьких переселенців з Бессарабії і Добруджі, з'являється новий район виходу мігрантів – Подністров'я (Чобручі, Плоске, Маяки). В останнє десятиліття XVIII ст., внаслідок поділів Польщі, з'явилися мігранти з полісько-подільських громад (Куринки, Стародуб'я та інших), буковинських громад, що знаходились під владою Австрії [43].

Соціальні реалії маргінального статусу старообрядців у Речі Посполитій, Австрійській, Оттоманській та російській імперіях, а також специфіку самовизначення самих старообрядців відображали етноніми і конфесіоніми, які використовувались для означення їх різних груп.

Термін некрасівці використовувався виключно до козаків, що вийшли з-за Дунаю згідно з маніфестом 1811 року, ініціатором їх переселення був М.І. Кутузов. Представники цієї групи були нащадками донських козаків-старовірів, які перейшли після поразки повстання К. Булавина на Кубань у підданство до кримського хана. Їх першим лідером був легендарний отаман Гнат Некрасов. З його ім'ям і пов'язані назви групи: некрасівці (самоназва, під якою вони частіш за все фігурували у російських джерелах), кара-ігнати («чорними Ігнатами» їх називали ногайці за кольором каптанів), ігнат-козаки (ця назва зустрічається у турецьких джерелах) [37]. До Південної Бесарабії некрасівці переселялись організованими групами по 10 – 15 родин. У період з 1811 до 1812 рр. до фортеці Ізмаїл переселилось 90 родин або 315 некрасівців. У 1817 р. в Ізмаїльській некрасівській громаді нараховувалось

299 осіб, частина з яких (190 осіб) проживала у передмісті Ізмаїла – Некрасівці. Більшість некрасівців були колишніми жителями Сарикея (85% від загальної кількості осіб групи). Решта походили з задунайських осередків, таких як Дунавець, Катерлез, Бургас, Караорман [43].

Пилопони (пелепони) – так називали сільське та міське старообрядницьке населення Придунав'я, вихідців з Речі Посполитої, Прусії, Молдово-Валахських земель. Іноді ця назва використовувалась стосовно колишніх жителів Чернігівської та Херсонської губерній. Походження цього терміну та його стадіальних форм – «пилипівці» – «пилопони» – «липовани» – немає загальновизнаного пояснення. Топонімічне трактування ґрунтується на походженні самоназви цієї етноконфесійної групи від ойконімів типу Липовень. Антропонімічна версія пов'язує виникнення назви з ім'ям дяка, який був лідером пилипівців-поповців Стародуб'я на початку XVIII ст. Відомо, що він закликав поліських старообрядців до переселення на територію Бессарабії. Таким чином, з трьох варіантів назви (російського «пилипівці» (російською мовою назва звучить як «филипповцы»), українського та польського «пилопони» та романського «липовани») остаточно закріпилась романська «липовани» [44].

Серед групи «пилопон» значну частину становили переселенці 1808 – 1812 рр., тобто ті, які переселялись до «російської» Бессарабії. Були пилопони, які оселились на цих землях ще у «османський» період (до 1806 р.) – майже п'ята частина групи у Тучкові (сучасний Ізмаїл) та практично усі жителі Кілії, Жебріян та Вилкового. Частина пилопонських родин переселилась з-за Дунаю (наприклад, з села Караорман). Основна маса пилопон – вихідці з австрійських, пруських та польських володінь. Значною була також кількість вихідців з Молдови (села Куничне, Мануїлівка, Теленешт, Серкове, Рушчи, Пошніни). Були також пилопони, які вийшли з Ветково-Стародубських старообрядницьких громад (зараз це прикордонні території росії, білорусі та України) та центрів старовірства Південної України. Невеликою була кількість переселенців безпосередньо з російських

губерній, наприклад з Калузької. Таким чином, чітко простежується територіальна домінанта виходу пилопонів до Придунав'я – землі Австрійської та Османської імперій, колишньої Речі Посполитої. Переселившись на територію російської імперії ці мігранти намагались уникнути соціального гніту, тому дуже важливим було використання етноніму «пилопони», тобто «колишні закордонні розкольники».

До групи людей «великоросійської породи» відносили російських кріпаків-утікачів, міщан, відставних солдат і т.д. У цій громаді домінували прихильники офіційного синодального православ'я. Проте географія виходу представників цієї групи свідчить про включення до осіб «великоросійської породи» і значної кількості старообрядців, при цьому етнонім «великоросіяни» доповнювався конфесіонімом «часовенниє» [24].

У групі «великоросійської породи» також була частина переселенців, що переселились у Буджак у часи, коли він знаходився під владою Османської імперії. Проте абсолютно переважають мігранти 1808 – 1810 рр. Серед представників цієї групи більшість становили переселенці з південних губерній та ті, які використовували Новоросійський край як транзитну територію. Через міста і села Півдня України пройшло більше двох третин усіх великоросійських переселенців Придунав'я. До складу цієї групи увійшли також вихідці з Молдови (села Мануїловка та Куничне), а також Подільської губернії. Були серед осіб «великоросійської породи» і вихідці з центрально-російських губерній (Курської, Калузької, Тульської, Орловської, Рязанської), окремі родини походили з Москви, Ярославля.

«Часовенними (часовенниками)» називали старообрядців-поповців. До цієї релігійної громади відносили себе і некрасівці, і пилопони-липовани, і частина осіб «великоросійської породи». Дана форма релігійної самовизначення проіснувала у регіоні як основна до середини XIX ст., коли більшість старообрядців Добруджи та Бесарабії прийняла Білокриницьку ієрархію [43].

Таким чином, до середини XIX ст. сформувались основні поселення

старообрядців Південної Бессарабії внаслідок як стихійного, так і урядового переселень. Це Кілія, Липованське (зараз Вилкове), Жебріяни (Приморське), Карячка (Мирне), Подковка (Василівка) Кілійського району), Ізмаїл, Муравльовка, Нова та Стара Некрасівка Ізмаїльського району тощо [51].

Молдаване як і українці належать до автохтонних народів Одещини. По її території проходить значна частина етнічного кордону між цими двома народами, яка ускладнюється наявністю давніх досить потужних анклавів (молдавських на українській етнічній території і навпаки) по обидва його боки. [4]. Присутність цих анклавів дозволила віднести українсько-молдавську етнічну межу у Подністров'ї (від Сорок до Дністровського лиману) до однієї з найбільш відхилених меж української етнічної території у бік сусідніх країн [51]. Найбільша кількість молдавських етнічних анклавів (порівняно невеликих частин етнічної території певного етносу, оточених іншоетнічною територією) на території Одеської області сконцентрована у Красноокнянському, Котовському, Ананьївському та Великомихайлівському районах. Серед молдавських поселенців краю певно найдавніше коріння мають жителі Рені, яке до 1621 року належало Молдавському князівству. І під час турецького панування в Буджаку й після переходу його до Росії молдаване переважали в складі місцевого населення. У 1812 р. молдаване заснували поряд село Лиманське, в 1813 р. – с. Кислицю за Ізмаїлом, в 1810 р. – Новоселівку біля Сарати. Якщо на лівобережжі Дністра вони в цей час селились разом з українцями, то в Подунав'ї – часто з болгарами.

Нові сільські поселення продовжували засновуватись у краї й у другій половині XIX ст. До них належать: Войничеве, Леніне (до 1963 р. Тарасове), Затишшя, Перехрестове Фрунзівського району, Мар'янівка, Миколаївка, Новоандріївка, Новосвітівка, Осинівка Ширяївського району, Левадівка Миколаївського, Візирка Комінтернівського, Шевченкове Кілійського районів. У більшості з них переважає українське населення. Вже у XX ст. в Роздільнянському районі виникла Кам'янка, заснована переселенцями – українцями з Молдавії та Старостине (українці зі Слободзеї), в

Красноокнянському районі – Новосамарка (українці з Самарської губернії та молдавани), в Миколаївському районі – Новопетрівка (малоземельні селяни з Голованіського району Кіровоградщини). Голодомор 1932 – 1933 років спричинив значні втрати сільського населення на Одещині. Компенсовували їх вербуванням у інших регіонах робітників для новостворених радгоспів. Наступна хвиля поповнення надійшла до сіл Південної Бессарабії після приєднання останньої до СРСР у 1940 році. Із західних областей України тоді прибули переселенці до Теплиці та Миропілля Арцизького району, Бородіно Тарутинського району. По закінченню війни влада знову застосувала цей досвід при залюдненні спорожнілих німецьких колоній. В 1945 році тільки до Овідіопольського району прибуло 600 сімей з Бойківщини, Лемківщини, Галичини. Їх розселяли малими групами по всьому краю для пришвидшення асиміляції [24].

Урбаністичні ландшафти Одещини від початків формувались як поліетнічні. Не лише Одеса, Білгород-Дністровський та Ізмаїл, навіть невеликі містечка крім росіян та українців, мали по 20 – 30% євреїв, чимало молдаван, німців, поляків, вірменів. Усі ці етноси створили цілі комплекси етнічних артефактів, але міст-етнічних ландшафтів на території області небагато.

2.2. Особливості німецької колонізації території

У кінці XVIII століття за результатами мирних договорів між російською та Османською імперіями (Яського (1792 р.) та Бухарестського (1812 р.)) російсько-турецький кордон було встановлено по річках Дністер, Прут і Дунай, тобто до території російської імперії приєднувалась Південна Бессарабія [22]. Заселення цієї території відбувалось поступово, по мірі припинення військових дій між росією і Туреччиною, а також зменшення загрози татарських і турецьких набігів. Першими на цих землях з'явилися самовільні переселенці – казенні та кріпосні селяни, які тікали від своїх

поміщиків, солдати у відставці, старообрядці, сектанти. Проте внутрішня колонізація стримувалась кріпосним правом, яке існувало тоді в російській імперії, тому уряд ухвалив рішення задіяти фактор зовнішньої колонізації, яка сприяла появі на території сучасної України сербів, греків, євреїв, болгар, німців, шведів, французів та представників інших народів [53].

Основною законодавчою базою іноземної колонізації теренів сучасного півдня України були три документи. Маніфест від 4 грудня 1762 р., яким Катерина II запрошувала всіх бажаючих окрім євреїв, вільно селитись у нових степових володіннях імперії [35].

Серед причин, які стали поштовхом до переселення німців з історичної батьківщини на територію російської імперії називають такі: обов'язкова довготривала військова служба, іноземні окупації, пригнічення власними правителями; економічні причини: неврожаї, голодні роки, високі податки, потреба в просторі (нестача землі); релігійні утиски і переслідування; особисті причини: дуже різноманітні, в тому числі і родинні зв'язки з тими, хто виїхав раніше.

Заселення німцями Новоросійського краю проходило у три етапи: 1803 – 1806 рр., 1808 – 1811 рр., 1814 – 1825 рр. Тут виникли наступні групи колоній: Гросс-Лібентальська (поблизу Одеси); Цюріхстальська (поблизу Феодосії); Нойзатська (поблизу Сімферополя), Молочанська (на річці Молочна, на північ від Мелітополя); Глюкстальська (східніше Дубосар); Кучурганська (поблизу однойменного лиману); Березанська (біля річки Південний Буг); колонії поблизу Маріуполя [53].

На території Одеського повіту знаходились Гросс-Лібентальська (або Лібентальська) та Кучурганська групи колоній. Ще один ареал становили німецькі поселення Аккерманського повіту Бессарабської області. Усі вищеназвані групи поселень є актуальними об'єктами досліджень туристського спрямування, внаслідок їх транспортної доступності та компактності.

До Кучурганської групи колоній входили наступні населені пункти:

Страсбург, Баден, Зельц, Кандель – засновані у 1808 р.; Мангейм (Барабой) та Ельзас (Щербанка) – 1809 року заснування. Поселення Лібентальської групи виникли протягом 1803 – 1806 рр. [22].

Серед назв поселень Кучурганської групи колоній переважали перенесені з попереднього місця проживання: Страсбург, Баден, Ельзас, Мангейм. Характеристику місцевості відображали назви Гросс-Лібенталь та Клейн-Лібенталь (топоніми перекладаються як «велика» та «мала» «долина» відповідно, тобто сучасні назви є калькою до німецьких). Антропонімами є назви Олександргільф, Марієнталь, Петерсталь, Йозефсталь, Францфельд. Наприкінці ХІХ століття відбулось перейменування населених пунктів даної групи, метою якого було прославлення імен імператорської родини Олександра ІІІ. З'явилися топоніми: Маріїнське (Гросс-Лібенталь) на честь імператриці Марії Федорівни, Сергіївка (Йозефсталь) на честь великого князя Сергія Олександровича, Георгієвка (Марієнталь) на честь великого князя Георгія Олександровича, Миколаївське (Фрейденталь) на честь імператора Миколи ІІ Олександровича, Ксеніївка (Клейн-Лібенталь) на честь великої княжни Ксенії Олександрівни, Володимирівка (Нейбург) на честь великого князя Володимира Олександровича, Михайлівка (Францфельд) на честь великого князя Михайла Олександровича, Ольгіно (Люстдорф) на честь великої княжни Ольги Олександрівни. Волость стала іменуватись Маріїнською [21].

Серед мешканців усіх поселень Кучурганської групи переважали католики за конфесією. Католицькими були колонії Клейн-Лібенталь, Францфельд, Марієнталь та Йозефсталь Лібентальської групи. У решті більшість становило протестантське за віросповіданням населення. Кількість мешканців колоній, їх етнічний склад та частка осіб за конфесією станом на 1882 р. наведені у таблиці 2.1. [48].

Основним заняттям жителів німецьких колоній Одеського повіту було землеробство. Станом на 1882 р. даним видом господарської діяльності у Кучурганському окрузі займалось 70% населення, у Лібентальському окрузі

обробіток землі здійснювало більше 85% населення. Найбільша частка зайнятих землеробством була у поселеннях Фрейденталь (92,3%), а найменша – у колонії Зельц (50,0%). Досить високою була частка ремісників у Кучурганському окрузі (23,2%), найвищий відсоток зайнятих ремеслами зафіксований у колонії Зельц (37,8%) [22]. Частка ремісників у Лібентальському окрузі є меншою у 2 рази у порівнянні з Кучурганськими колоніями і становить 10,1%. У зазначений час населення німецьких колоній вже не було зовсім однорідним за етнічним походженням. Поряд з німцями проживали українці та євреї (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Конфесійний та етнічний склад населення німецьких колоній
Одеського повіту станом на 1882 р.

Назва поселення	Загальна кількість осіб	Частка осіб за конфесією, %				Етнічний склад
		Православних	Католиків	Протестантів	Іудеїв	
Кучурганський округ						
Кандель	2154	0,5	96,8	0,0	2,7	німці, євреї, українці
Зельц	2239	1,3	91,5	0,3	6,9	німці, євреї, українці
Баден	1442	0,1	93,8	0,5	5,6	німці, євреї, українці
Страсбург	1584	1,3	92,3	0,1	6,3	німці, євреї, українці
Мангейм	959	0,0	99,8	0,2	0,0	німці
Ельзас	1342	0,0	99,5	0,0	0,5	німці, євреї
Разом	9720	0,6	95,1	0,2	4,1	
Люстдорф	282	0,7	3,2	96,1	0,0	німці, українці
Акаржинський округ						
Клейн-Лібенталь	1657	0,5	96,2	0,5	2,8	німці, євреї,

Продовження табл. 2.1

Назва поселення	Загальна кількість осіб	Частка осіб за конфесією, %				Етнічний склад
		Православних	Католиків	Протестантів	Іудеїв	
Гросс-Лібенталь (Велика Акаржа)	2099	2,1	0,7	91,0	4,9	німці, євреї, українці
Олександрогільф	671	0,0	0,0	96,7	3,3	німці, євреї
Нейбург	727	3,7	0,7	92,7	0,4	німці, українці, євреї
Францфельд (Гараголя)	639	0,8	96,1	0,3	2,8	німці, євреї, українці
Марієнталь	819	1,5	96,6	0,1	1,8	німці, євреї, українці
Иозефсталь	942	0,5	97,6	0,0	1,9	німці, євреї, українці
Петерсталь	732	1,6	0,6	95,8	2,0	німці, євреї, українці
Фрейденталь	921	0,0	0,0	100	0,0	німці
Разом	9489	1,2	41,7	54,1	2,5	німці, євреї, українці

Методи і прийоми, які застосовували німецькі колоністи у землеробстві, провідній галузі господарства, характеризувались певними етнічними особливостями. У середовищі переселенців спостерігалась найбільш стійка система переложного господарства: завжди визначався певний вигін; поля були розділені на зміни, одна з яких громадою призначалась під толоку чи випас на визначений термін (років на 12 – 15 і більше), інша – чи під картопляне поле, чи під кукурудзяне, чи під озимі або ярові зернові [29].

Досить великі розміри земельних наділів та поширення елементів капіталістичного виробництва змушували господарів Кучурганської та Лібентальської груп колоній застосовувати найману робочу силу. Німці

пропонували найвищу плату найманим працівникам, в 1,5 рази вищу ніж у середньому по Одеському повіту. Проте від своїх робітників вони вимагали і значно більшої віддачі [24].

Історія виноградарства на Одещині бере свій початок від 1810 – 1815 рр. і пов'язана саме з німецькою та меншою мірою грецькою колонізацією. Спочатку виноград вирощували лише бессарабських сортів, посадковий матеріал колоністи отримували з Бессарабії, де на той час виноградарство вже існувало. У 80-ті рр. XIX ст. жителі Кучурганських колоній крім бессарабських сортів розводили виноград сорту чаус.

Сільськогосподарську продукцію, окрім ринків Одеси, жителі кучурганської та лібентальської груп колоній збували на ярмарках. У колонії Мангейм ярмарок відбувався двічі на рік, а у поселеннях Зельц і Гросс-Лібенталь відповідно 15 та 26 жовтня, один раз на рік [21].

Одним із факторів стрімкого капіталістичного розвитку німецьких колоністів була освіта, якій надавалось велике значення. Про це свідчить той факт, що у кожній колонії одразу після заснування були відкриті школи. Частка учнів від загальної кількості мешканців населених пунктів, заснованих німецькими переселенцями була досить високою, вона коливалась від 10,5% у колонії Клейн-Лібенталь до 25,4% у Люстдорфі при середньому для всіх поселень значенні – 14,8%. У Херсонській губернії нормою вважався показник 10% учнів від числа жителів населеного пункту. Нарівні з хлопчиками навчались дівчатка. Окрім шкіл, у Бадені, Гросс-Лібенталі та Ельзасі функціонували центральні училища. Вони були відкриті у 1870 р., 1869 р. та 1870 р. відповідно, щоправда вже у 1871 р. училище з колонії Ельзас було переведене до Бадена.

Велике значення у житті німецької громади Одеського повіту відігравала медицина. На території колоній Кучурганської та Лібентальської груп знаходилось дві медичних дільниці. До складу Гросс-Лібентальської дільниці входило 6 німецьких поселень, їх частка у населенні дільниці становила 36,7%. Всього дільниця обслуговувала 20 населених пунктів з

населенням 18879 осіб, у тому числі і місто Овідіополь. Дільничний лікар проживав у колонії Гросс-Лібенталь, тут він опікувався приймальною на чотири ліжка. До складу медичного персоналу дільниці входили два фельдшера, один з них працював у приймальні Гросс-Лібенталю, другий – у місті Овідіополі. У Овідіополі також працювали міський лікар та акушерка. У колонії Клейн-Лібенталь протягом літнього періоду функціонував гідропатичний заклад (водолікарня), крім того тут знаходилась аптека [22].

Другою дільницею, що обслуговувала німецькі поселення Кучурганської групи, була Зельцьська. Загалом вона охоплювала території 11 населених пунктів з населенням 19949 осіб. 8 з цих поселень були німецькими. Лікар знаходився у колонії Зельц, тут же працював один з двох фельдшерів, другий – перебував у Мангеймі. У Зельці діяла аптека.

Наприкінці XIX – початку XX ст. німецькі колонії Одеського повіту були процвітаючими населеними пунктами з розвинутою соціальною інфраструктурою, численними закладами торгівлі та промисловими підприємствами. Початок Першої світової війни ознаменувався поширенням шовіністичної російської пропаганди та ухваленням антинімецьких законів (так званих «ліквідаційних» 1915 р.), які забороняли представникам цієї національності володіти землею у російській імперії. Це спричинило масову міграцію колоністів (особливо заможних) до країн Північної Америки. З перших місяців війни у німецьких селах була проведена мобілізація, були зібрані кошти та засоби транспортування, мешканці за власний рахунок утримували лікарні та шпиталі для лікування поранених на фронтах [3].

У жовтні 1941 року край увійшов до складу окупаційного губернаторства Трансністрія, яке очолювала Румунія. Проте німецькими селами опікувалась спеціальна німецька служба СС, частина мешканців німецьких колоній залучалась у якості перекладачів до адміністративних структур на окупованій території. Право на закупку і заготовку продуктів та фуражу на території німецьких колоній мали тільки німецькі фірми. У березні 1944 року німецьке командування виселило більшість мешканців

німецького походження до округів Тірек та Вартедам у Померанії (сучасна Польща). Наступного року радянськими військами значна частина німців-колоністів була повернена на терени Радянського Союзу, проте не у засновані ними населені пункти на Одещині, а до степів Північного Казахстану. Таким чином німецькі колонії Лібентальської і Кучурганської групи повністю обезлюдніли, тому владі довелось здійснювати кроки по повторному їх заселенню – вихідцями з різних регіонів України та інших радянських республік.

2.3. Аналіз факторів виникнення поселень, заснованих болгарськими, гагаузькими, албанськими та чеськими громадами

Початкові етапи переселення болгар і гагаузів на землі Південної Бессарабії (Буджака) припадають на кінець XVIII ст. і пов'язані з російсько-турецькими війнами 1769–1791 рр., коли в регіон переселилося близько двох тисяч осіб. Більш масштабна міграційна хвиля відбулася під час війни 1806–1812 рр., унаслідок чого кількість переселенців зросла до приблизно трьох тисяч сімей. Для їх розміщення у 1819 році уряд Російської імперії надав значні земельні ресурси — близько 600 тис. гектарів у західній частині Буджака. Найбільший приплив населення спостерігався у 1828–1834 рр., коли до Бессарабії прибуло близько 50 тисяч осіб. Завершальною, менш масштабною, стала міграція в період Східної війни 1853–1856 рр.

Головним чинником масового переселення болгар до Російської імперії та Дунайських князівств було посилення соціально-економічного та національного утиску з боку Османської імперії, що особливо відчутно проявилось з другої половини XVIII ст. Важливу роль також відігравала політика витіснення нетурецького населення з територій, розташованих поблизу Стамбула. Найбільша частина переселенців походила зі Східної Болгарії, яка через своє вигідне географічне положення зазнавала найсильнішого впливу турецької колонізації.

Цей регіон мав стратегічне значення для Османської імперії, адже саме тут розташовувалися важливі порти та укріплення, зокрема Варна, Бургас, Созополь, Несебр та інші, де концентрувалися військові сили. Через ці території проходили основні шляхи пересування військ у напрямку Дунайського регіону, Бессарабії, степових районів України та Криму. Унаслідок цього частка турецького населення у Східній Болгарії була вищою, ніж в інших частинах країни.

Складне становище місцевого населення ускладнювалося не лише військово-політичними чинниками, а й релігійним впливом, оскільки константинопольська православна церква підтримувала політику Османської влади. У сукупності ці обставини сприяли формуванню потужних міграційних потоків, які суттєво вплинули на етнічну структуру Південної Бессарабії [31].

Закономірним наслідком загострення внутрішньої ситуації у країні став політичний опір національної буржуазії проти завойовників. Слід відзначити, що переселення 1828 – 1829 рр. було викликано і полегшено також обставинами військового часу. Якщо в мирний час болгар не мали можливості вільно переселятись в межі росії, так як кордони посилено охоронялись турецькими військами, то підчас війни ситуація змінювалась. З одного боку, пригнічення болгарського населення надзвичайно посилювалось, змушуючи його до рішучого протесту, що проявився у формі переселення. З іншого боку, одночасно складались і реальні умови для здійснення еміграції. На цей шлях ставала маса болгар з областей, зайнятих в ході війни російськими військами. Останні допомагали переселенцям і охороняли їх від переслідування за російськими рубежами. Відступаючи вглиб Оттоманської імперії, турецька влада примушувала болгар слідувати за ними зі своєю худобою і рухомим майном, а тих, хто виявляв опір, піддавали смерті. Люди, яких проти волі евакуювали, не отримували жодної продовольчої допомоги. Болгарські села і міста спалювались чи руйнувались турками, що відступали. Тому, у тих випадках, коли російські війська

відбивали у турків населення, яке вони гнали за собою, воно було змушене в пошуках захисту у росії переселятись на її території, чи зайняті російськими арміями Дунайські князівства [29]. Населення, врятоване росіянами від турок, які гнали його за собою, на перших порах в 1828 р., не знаходячи собі даху над головою в своїх зруйнованих селах, віддавало перевагу залишити рідні місця і перетворитись на біженців, поселившись на території росії і Дунайських князівств [38].

На територію росії та Дунайських князівств переселились жителі 150 населених пунктів, що переважно знаходились у межах Південно-Східної Болгарії, внаслідок чого дана територія стала майже безлюдною. Крім того, в Буджак прибули переселенці з міст Дунайських князівств. Немало їх вийшло з населених пунктів, що знаходяться в європейській частині сучасної Туреччини, переважно Адріанопольського вілаєта та інших – з м. Адріанополя, сіл Аспри, Вайсал, Девлєтагач, Селіюглу та із Стамбулу.

У межах сучасної Одеської області колонії задунайських переселенців знаходились на території трьох округів тогочасного Новоросійського краю: Ізмаїльського, Кагульсько-Прутського та Нижньо-Буджакського. Усіх мігрантів з території Болгарії тогочасна статистика вважала болгарами, незважаючи на те, серед них окрім болгар знаходились гагаузи та албанці. Тому не всі з представлених вище сіл є болгарськими, виняток становлять албанське село Жовтневе (Каракурт), болгаро-гагаузькі села Виноградівка (Курчі), Новоселівка (Єнікіюй), Червоноармійське (Кубей), гагаузькі села Олександрівка (Саталик-Хаджи) та Дмитрівка [51].

У багатьох випадках болгарські переселенці створили свої поселення на місці татарських (ногайських) поселень, які повністю обезлюдніли до 1807 року. Часто колоністи не вигадували нових назв для своїх поселень, а приймали існуюче місцеве татарське найменування. Через це спочатку частина болгарських сіл мала тюркські назви [32].

Станом на 2014 рік на Одещині мешкало 150,6 тис. болгар (6,1% від населення області). Болгарське населення компактно проживає в 46

населених пунктах 12 районів області. Найбільша його концентрація спостерігається в межиріччі Дністра і Дунаю (130 тис. або 80%). Кількість гагаузького населення становить 27,6 тис. осіб (1,1% від загальної кількості населення області) [12].

Серед основних причин еміграції чеського населення з Австрійської імперії виділяють наступні:

- масове обезземелювання чеського селянства;
- криза в усіх сферах промисловості і, як наслідок, масове безробіття;
- фінансова криза в чеських землях, що входили до складу Австрійської імперії;
- голод, що виник внаслідок економічної та фінансової криз, і охопив велику частину країни;
- перенаселення окремих чеських областей;
- чинник національної свідомості, значення якого зросло через національно-політичні утиски чехів з боку влади Австрійської імперії. Переважно до переселення вдалися найбільш вразливі верстви населення, здебільшого селяни-землероби.

З 1850 по 1861 рр. 19 – 23 тис. чехів емігрували до Північної Америки, а у наступному десятилітті почалась масове переселення з Богемії і Моравії до східних регіонів, у тому числі і до України [30].

Окрім передумов, які спонукали чеське населення покидати територію своєї батьківщини, важливим чинником, що спричинив еміграцію саме до території Північно-Західного Причорномор'я, стала ситуація, яка склалась на той час на теренах півдня російської імперії. Територія Таврійської губернії була охоплена економічною кризою, яка передусім полягала у відсутності робочої сили. Причиною кризи стала масова еміграція кримськотатарського та ногайського населення до Туреччини у 60-х рр. XIX ст. Для відновлення економіки краю царський уряд вирішив задіяти іноземну колонізацію. Серед іноземних мігрантів у 60-ті рр. XIX ст. значну частину становили чехи, які вважались корисними у сільському господарстві та промисловості

Таврійської губернії [11].

Найбільш активним періодом чеської колонізації стали 1861 – 1865 роки, проте переселення відбувались і пізніше. Чехи на південь України прибували окремими групами по 18 – 20 родин. Їм запропонували заснувати колонії як у гірській, так і у степовій частинах Криму. Проте, незважаючи навіть на прохання богемців і моравців оселитись у гірській місцевості, природа якої більше нагадувала їм ландшафти батьківщини, землі ні у гірській частині Криму, ні на його південному узбережжі чеським колоністам надані не були. Вільні державні ділянки були виділені тільки у Перекопському повіті, де й оселилась переважна більшість богемців і моравців. Це були землі колишніх татарських сіл. У 1862 р. чехами тут було засновано чотири колонії: Олександрівка (зараз входить до складу Красногвардійського району, Крим), Богемка (сучасне село Лобанове Джанкойського району, Крим), Цареквич (нині село Пушкіне Советського району, Крим) та Табор (село Макарівка Первомайського району, Крим). У наступні десятиріччя ці поселення постійно поповнювались новими вихідцями. Крім того чехи оселялись у інших поселеннях Північного Криму та на поміщицьких землях. Поступово чеське населення розселилось майже по всіх повітах півострова, у тому числі Сімферопольському, Євпаторійському, Феодосійському та інших [11].

Навесні 1869 р., після виходу відповідного дозволу Міністерства державного майна, частина жителів чеських колоній Перекопського повіту переселилась до Мелітопольського повіту Таврійської губернії, заснувавши колонію Чехоград. Це переселення стало поштовхом до подальших міграцій у межах Катеринославської та Херсонської губерній, причиною яких був пошук кращих економічних умов життя.

На території сучасної Одеської області у 1912 р. була заснована колонія Веселинівка (Мала Сиротинка). Зараз село знаходиться у Березовському районі. Жителі Веселинівки походили з міста Желува і були євангелістами за релігійною приналежністю, а також з кримських колоній. Землі, на яких

оселились чехи, були орендовані у німців-колоністів. Незважаючи на те, що Веселинівка мала статус чеської колонії, серед її жителів були і представники інших етносів: українці, росіяни, болгари і молдовани [30].

На початку ХХ ст. з'явилися також поселення у яких вагому частку жителів складали чехи, проте мешкали також українці, росіяни та у незначній кількості – болгари та вірмени. Дані поселення розвивались як поліетнічні, з сукупністю нових особливостей. Малу Олександрівку (нині входить до складу Котовського району) населили чехи з колонії Олександрівка Перекопського повіту Кримського півострова. У Новосамарку (зараз село знаходиться у Красноокнянському районі) переселились чехи з Самарської губернії, що емігрували туди на початку ХХ ст., проте повернулись на південь України через несприятливий клімат. Сиротинка (нині знаходиться на території Миколаївського району Одеської області) отримала назву від прізвища поміщика Сиротинського, на хуторі якого осіла невелика кількість чехів через нестачу землі. Широко розповсюдження набула інша версія походження цього топоніму, яка є не більше ніж народною етимологією: чехи, які виїхали з колонії Богемка стали по відношенню до неї «сиротами».

Проживало чеське населення і у Одесі, у 1892 р. його кількість становила 427 осіб (246 чоловіків та 181 жінка), у 1897 – 616 (372 та 244 відповідно) [11].

Після закінчення I світової війни та утворенням самостійної Чехословаччини, до неї почали емігрувати та реемігрувати громадяни колишньої російської імперії. У 1922 р. з Одеси виїхали понад 20 чеських родин. Щодо сільського населення, то з дореволюційних 1041 особи чеської національності, що мешкали в Одеському, Ананьївському та Тираспольському повітах Херсонської губернії, в утвореній Одеській губернії у складі цих самих повітів станом на 1921 р. проживало всього 256 чехів, а у 1923 – 75.

Згідно з переписом 1989 р. на території Одеської області проживало 624 особи чеської національності, з них 20 родин у Малій Олександрівці, 67

осіб – у Новосамарці, 114 осіб – у селі Веселинівка [30].

Перепис 2001 р. зафіксував проживання на Одещині 503 чехів (261 особа назвала рідною чеську мову), географія їх розселення виглядала так (у дужках вказана кількість осіб, які назвали чеську мову рідною): 184 (144) – у Березовському районі, 154 (39) – у м. Одеса, 35 (20) – у м. Котовськ, 29 (19) – у Красноокнянському районі. На території області діють наступні чеські товариства: Одеське міське товариство «Чеська бесіда», «Чеська родина» у місті Одеса, «Незалежна чеська» у селі Веселинівка Березовського району.

Висновки до 2 розділу.

Українські етнічні ландшафти представлені практично на всій території регіону та є найчисельнішими. Серед них виокремлюються населені пункти, історично пов'язані з українським козацтвом, зокрема Трудове Кілійського, Білолісся Татарбунарського, Старокозаче Білгород-Дністровського та Миколаївка Овідіопольського районів.

Одеська область також є територією проходження значної частини етнічної межі між українським і молдавським населенням. Цей кордон має складний характер через наявність давніх і досить потужних етнічних анклавів по обидва боки. Молдавські етнічні ландшафти зосереджені у низці районів, зокрема Котовському, Ананьївському, Красноокнянському, Тарутинському, Саратському, Ізмайльському та Ренійському.

Суттєвим елементом ресурсної бази етнічного туризму є також населені пункти, що виникли внаслідок колонізаційних процесів XIX століття. У районах, прилеглих до Одеси, таких як Овідіопольський, Роздільнянський і Біляївський, функціонувало 16 німецьких колоній. На території Бессарабії, зокрема в межах Саратського, Арцизького та Тарутинського районів, німецькими переселенцями було засновано ще 23 поселення.

Важливу роль у формуванні етнічної структури регіону відіграли задунайські колоністи, які заснували близько 40 населених пунктів у

Болградському, Арцизькому, Ізмаїльському, Тарутинському та інших районах. Переважна більшість цих поселень має болгарське походження, хоча трапляються й змішані або унікальні за етнічним складом населені пункти, зокрема албанські, болгаро-гагаузькі та гагаузькі.

Поява чеських поселень на території Одещини пов'язана з міграційними процесами у межах південних губерній російської імперії, коли колоністи шукали сприятливіші умови для життя. Спочатку вихідці з Моравії та Богемії оселялися у Криму, а згодом частина з них переселилася й на територію сучасної Одеської області.

Специфіка адміністративного устрою колоністських поселень у російській імперії, а також культурна ізоляваність етнічних груп у межах окремих населених пунктів сприяли збереженню їхньої самобутності та етнічної ідентичності. Водночас винятком стали німецькі колонії, населення яких було депортоване під час Другої світової війни, що суттєво вплинуло на етнічну картину регіону.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку туристичної сфери Одеської області

Розвиток туризму в Одеська область на сучасному етапі відбувається в умовах повномасштабного вторгнення, що зумовлює одночасне поєднання кризових явищ і поступового відновлення галузі. Воєнні дії, безпекові обмеження, мінування прибережних територій та періодичні ракетні обстріли суттєво трансформували функціонування туристичної сфери, однак не призвели до її повного занепаду. Навпаки, регіон демонструє адаптаційні механізми, що дозволяють зберігати туристичну активність навіть у складних умовах.

Ключовим фактором, що визначає сучасний стан галузі, є безпековий фактор. Повний або частковий заборона на купання біля відкритого моря призвела до переорієнтації туристичного продукту з класичного пляжного відпочинку на готельний рекреаційний формат «закритого циклу» (готелі з басейнами та автономною інфраструктурою). Це спричинило зростання попиту на заклади розміщення високої цінової категорії, які можуть забезпечити не лише комфорт, а й наявність обладнаних укриттів та альтернативних джерел енергопостачання.

Традиційна модель регіону як головного морського рекреаційного хабу країни зазнала докорінних змін через безпекові обмеження, мінування акваторії Чорного моря та постійну загрозу ракетних обстрілів портової та цивільної інфраструктури.

Одеська область – приморський прикордонний район, розташований на південному заході України. Головна особливість області – її причорноморське і прикордонне розташування, що особливо важливе для розвитку торговельно-економічних зв'язків з різними країнами світу.

Одещину перетинає 7 автомагістралей. Усе це в сполученні з приморським розташуванням області, її транспортно-географічною своєрідністю робить Одещину могутнім експортно-імпортним потенціалом, що не може не враховуватися в проектах створення міжнародних транспортних коридорів Європейської комунікаційної інфраструктури єдиної транспортної системи країн-членів Чорноморського економічного співробітництва. Одеська область виділяється серед інших областей ведучим міжгалузевим морегосподарським комплексом, ступінь розвитку якого відображає рівень соціально-економічного розвитку регіону [37].

Систему морських торговельних портів утворюють 7 виробничих одиниць, розташованих по всьому морському узбережжю області й у гирлі ріки Дунай. За географічним розміщенням і роллю в транспортному обслуговуванні економіки регіону і її зовнішньоекономічних зв'язків, а також за місцем розташування портів у системі міжнародних транспортних шляхів, морські порти області можна розділити на дві основні групи: Дунайські порти: Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ; регіон Чорного моря: Білгород-Дністровський, Іллічівськ, Одеса, Південне [28].

Одеська область розташована на перетині найважливіших міжнародних водних шляхів. Дунайський водний шлях після завершення будівництва в 1992 році каналу Дунай – Майн – Рейн є найкоротшим виходом із країн Європи в Чорне море, далі – у Закавказзя, Середню Азію, на Близький Схід; ріка Дністер зв'язує регіон з Молдовою, а Дніпро – з Центральною Україною і білоруссю, а після завершення реконструкції Дніпровсько-Бузького і Дніпровсько-Неманського каналів – з Польщею і країнами Балтії. Волго-Донська система зв'язує Азово-Чорноморський басейн із Казахстаном, Туркменістаном, Азербайджаном, Іраном, забезпечуючи виходи до Каспійського, Балтійського і Білого морів [37].

Особливість економіко-географічного розташування області, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні природні лікувальні ресурси, наявність піщаних пляжів, розвинута мережа водних, залізничних та

автомобільних магістралей обумовлюють розвиток в області сфери туризму і рекреації.

У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне, глобальне значення [44].

Серед природних багатств, які активно використовуються у курортно-рекреаційному господарстві області, важливе місце посідають лікувальні грязі та ропа Куяльницького, Хаджибейського, Шаболотського лиманів, сірчано-водневі, гідрокарбонатні, йодо-бромні та натрієві мінеральні води, які дають можливість ефективно лікувати захворювання органів кровообігу, нервової системи, органів дихання не туберкульозного характеру, органів травлення, порушення обміну речовин тощо [17].

В умовах обмеженого доступу до побережжя спостерігається зсув уваги до внутрішніх районів області, зокрема до Одеської Бессарабії. Етнічні туристичні ресурси регіону, що базуються на полікультурній спадщині понад 130 національностей, стали фундаментом для розвитку пізнавального та гастрономічного туризму. Такі локації, як Вилкові (липованські традиції), села з компактним проживанням болгар, гагаузів та молдован, пропонують автентичний продукт, що відповідає сучасному запиту на національну ідентичність. Популярність «Дороги вина та смаку Української Бессарабії» свідчить про життєздатність кластерної моделі навіть у кризових умовах.

Своєрідність туристсько-екскурсійного потенціалу області також визначена численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери та балету, знамениті Потьомкінські сходи, українська Венеція – місто Вилкове, фортеця XII – XV сторіччя в місті Білгород-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятники культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії

та багато чого іншого.

На території області є 119 природно-заповідних зон, у тому числі державного значення – Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, ландшафтний парк «Тилігульський», ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 22 паркам’ятника садово-паркового мистецтва тощо.

Область виконує наступні функції [23]:

- є головним морським зовнішньоторговельним виходом країни;
- обслуговує міжнародні транзитні вантажо- і пасажиропотоки, виконує найважливіші транспортно-розподільні функції на національному і міжнародному рівнях;
- є провідним регіоном України за рівнем розвитку море-господарського комплексу і галузей, зв’язаних з використанням ресурсів моря і світового океану;
- є одним з найбільш перспективних регіонів України (після завершення війни) щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності, спільного підприємництва, формування вільних економічних зон;
- має значний науково-технічний і проектно-конструкторський потенціал, є центром підготовки кадрів, а також здійснення науково-технічної, інформаційної, інноваційної й інвестиційної діяльності регіонального і національного масштабу;
- є одним з найбільш перспективних рекреаційних районів приморського типу;
- виділяється як важливий регіон інтенсивного сільського господарства з високою часткою зрошуваного землеробства й індустрією переробки сільськогосподарської продукції;
- є одним з центрів машинобудування, легкої і хімічної промисловості регіонального і національного масштабу;
- виділяється завдяки наявності великих об’єктів природно-заповідного фонду регіонального, національного і міжнародного масштабу.

Має гарні перспективи для розвитку біосферно-природоохоронного сектора економіки. При цьому на сьогоднішній день має низку серйозних проблем природоохоронного й екологічного характеру, що вимагають невідкладного рішення [23].

Основними викликами залишаються логістичні розриви, зумовлені пошкодженням транспортних артерій (в тому числі мосту через Дністровський лиман), та загальне зниження купівельної спроможності населення. Проте досвід адаптації бізнесу свідчить про початок системних рішень: диджиталізацію туристичних послуг, розробку віртуальних турів та активне просування безпечних маршрутів. Сталий розвиток галузі у післявоєнний період залежатиме від здатності регіону поєднати традиційний морський потенціал з новими нішевими напрямками — екотуризмом, винним туризмом та інноваційними формами культурного дозвілля.

На даний час Одеська область має великий туристський потенціал, а також об'єктивні передумови для його розвитку, особливо у сфері наступних видів туризму:

- лікувально-оздоровчий, оскільки існує велика кількість санаторно-курортних закладів і завдяки ресурсам: тепле море, пляжі, клімат, ропа лиманів, мінеральні води та лікувальні грязі;
- культурно-пізнавальний, у цього регіону багата історія, у результаті чого залишилася велика кількість пам'яток історії та архітектури;
- екологічний. Будучи найбільшою за територією областю України, вона зберегла значну частину своїх заповідних територій;
- гастрономічний, оскільки на території Одеської області живе понад 100 національностей, у кожної з яких є своя кухня, страви, напої, які можна скуштувати лише тут;
- діловий, оскільки великі компанії мають свої представництва в Одесі;
- круїзний, Одеський порт – єдиний в Україні, що може прийняти пасажирські круїзні лайнери довжиною понад 200 метрів;
- військовий – наслідки воєнних дій [5].

Місцеве самоврядування визначає наступні пріоритети підтримки й стимулювання розвитку туризму (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Пріоритети політики місцевого самоврядування з підтримки різних видів туризму в м. Одесі

Пріоритети	Види туризму
Види туризму, які належать до найбільш пріоритетних при наданні підтримки місцевих органів влади.	Історико-культурний туризм, Діловий туризм, Санаторно-курортний туризм, Оздоровчий туризм.
Види туризму, що володіють високим пріоритетом при наданні підтримки місцевих органів влади	Заохочувальний туризм (інсетив), Науково-навчальний, Подієвий туризм.
Види туризму, що володіють середнім пріоритетом при наданні підтримки місцевих органів влади	Спортивний туризм, Активний індивідуальний туризм
Види туризму, що володіють низьким пріоритетом при наданні підтримки місцевих органів влади	Екстремальний та етнічний туризм.

Точні офіційні дані щодо кількості туристів в Одеська область у 2024 – 2025 роках є обмеженими через воєнний стан, однак на основі відкритих джерел і туристичної статистики можна окреслити загальну динаміку.

У 2024 році туристичний потік в Одеській області поступово відновлювався після різкого спаду 2022 – 2023 років. За оцінками, регіон відвідали приблизно 1,5 – 2 млн осіб, причому понад 90 – 95% становили внутрішні туристи. Туристичний сезон був коротшим і більш обмеженим через безпекові фактори, але попит на відпочинок біля моря частково відновився.

У 2025 році спостерігалася позитивна динаміка. Кількість туристів зросла орієнтовно до 2 – 2,5 млн осіб, що пов'язано з:

– частковою адаптацією туристичної інфраструктури до воєнних умов;

- відкриттям окремих пляжних зон;
- зростанням внутрішнього туризму.

Водночас ці показники все ще суттєво нижчі за довоєнний рівень (для порівняння: до 2022 року регіон приймав 4 – 6 млн туристів щорічно).

Таким чином, у 2024 – 2025 роках туризм в Одеській області демонструє поступове відновлення, але функціонує переважно за рахунок внутрішнього попиту та в умовах значних обмежень.

Для поліпшення ситуації з відвідуваннями туристами у повоєнний період, необхідно провести ряд заходів із залученням представників влади, суспільних організацій тощо. Суспільно-політична, культурно-історична, інвестиційна привабливість області є наслідком сформованого іміджу, що є сукупністю переконань і відчуттів людей. Імідж міста або області – дуже різноплановий, емоційно забарвлений, іноді штучно створюваний, найчастіше поверхневий образ, що складається у свідомості людей. Від іміджу багато в чому залежить процес залучення інвестицій, туристів, реалізація перспективних бізнес-проектів, становище в державі й у світі. Необхідне всебічне глибоке вивчення різних аспектів іміджу, які закріплюються в масовій свідомості у вигляді емоційно забарвлених стереотипів, в очах різних референтних груп (населення, бізнесменів, представників державних інститутів, ЗМІ, іноземних громадян тощо) [35].

Одесі сьогодні потрібен актуалізований імідж, що поєднує в собі традиційні, історичні й нові, які відповідають сучасним вимогам, символи. Місто повинне представити суспільству новий міф, який підприємець зможе використати у створенні товарів і послуг й в який він буде із упевненістю інвестувати кошти. Разом з тим, проблема Одеси полягає в тому, що як у гостей, так і в наших жителів відсутнє цілісне сприйняття міста. Саме тому необхідно створювати й активно розвивати бренд Одеси та Одеської області.

Бренд – це інформаційне й емоційне уявлення споживачів, що виникає із приводу якого-небудь товару, послуги, ділової репутації, інших матеріальних і нематеріальних цінностей. Світовий досвід показує, що

створення й управління брендом – ефективний інструмент формування єдиних уявлень про місто, який при вмілому використанні перетворює нікому не відому провінцію в туристську Мекку [26].

Бренд міста розглядається як сукупність неминущих цінностей, що відбивають неповторні оригінальні споживчі характеристики даного міста й співтовариства, широко відомі, одержали суспільне визнання й користуються стабільним попитом споживачів. Бренд формується на основі яскраво вираженого позитивного іміджу міста, він є вищим проявом емоційних споживчих переваг. Одночасно бренд виступає як найважливіший фактор конкурентних переваг і доходів міста, цінний актив міської економіки (див. табл. 3.2).

Для визначення бренда Одеси пропонуємо такі етапи:

1. «Інвентаризація» символів
 - бренди – історичні назви (будинки, пам'ятники);
 - бренди – персоналії (державні діячі, письменники, вчені, діячі культури, відомі актори, спортсмени);
 - бренди – товари (одяг, продукти харчування);
 - бренди – власне символи (пам'ятник Дюку, герб, прапор, Потьомкінські сходи, Оперний театр, колонада, будинок мерії).

На даному етапі головним завданням є визначення, які зі старих і нових символів реально працюють (не працюють) сьогодні, на позитив або на негатив, що потрібно просувати (нейтралізовувати) [35].

2. Іміджеве позиціонування. Створення гаслів, формулювання теми, що стане основою спеціальних маркетингових програм, орієнтованих на конкретні цільові групи. Якісне гасло формує платформу для посилення іміджу міста. Варіантом використання всеосяжного гасла є іміджеве позиціонування, що припускає декларування містом свого призначення на регіональному, національному й міжнародному рівнях.

Таблиця 3.2 – SWOT-аналіз ситуацій і можливих прогнозів, що стосуються
винятково складових бренда міста у повоєнний період

Переваги	Недоліки
1. Наявність сильних міських брендів зі світовою популярністю. 2. Стійкі стереотипи в рекреаційній значимості міста. 3. Природно-кліматичні умови 4. Унікальні події – День гумору, джазовий фестиваль. 5. Історичні визначні пам'ятки зі світовим ім'ям. 6. Імідж торговельного міста. 7. Активне міжнародне співробітництво бізнес-структур. 8. Соціальна активність бізнесу в підтримці спортивних, культурних й інших подій міжнародного масштабу.	1. Послаблення деяких символів міста. 2. Відсутність або слабе просування сучасних брендів 3. Невідповідність дійсності популяризації міста Одеси як курорту. 4. Мало дитячих розважальних комплексів. 5. Зниження якості товарних брендів, створених в Одесі з її ім'ям. 6. Одеса – альтернативний курорт (мається на увазі той факт, що вибір Одеси для відпочинку – це свого роду компроміс між якістю й ціною).
Можливості	Загрози
1. Перенасичення найближчих конкурентів туристами. 2. Одноплановість і застарілий формат виставочної діяльності в Україні. 3. Реальне цілеспрямоване прагнення міської влади до розвитку туризму. 4. Інвестиційна привабливість сфери відпочинку й розваг. 5. Наявність інвестиційних проєктів розвитку зон відпочинку й приватних проєктів будівництва парку розваг.	1. Негативне відношення до збільшення туристських потоків у жителів. 2. Неготовність співробітничати з міською владою туристського бізнесу. 3. Дії «на випередження» територій-конкурентів в області туризму. 4. Відсутність засобів фінансування Програм розвитку туризму. 5. Поновлення військових дій.

Складність іміджевого позиціонування полягає в тому, щоб найбільш чітко акцентувати переваги й унікальні якості міста, які вигідно виділяють його із середовища аналогічних місць (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Іміджеве позиціонування через гасло для Одеси

Гасло	Тема
Місто компромісу	Діловий туризм, успішні контракти, успішний бізнес
Столиця гумору	Відпочинок, розваги
Батьківщина геніїв	Культура й освіта
Місто біля моря Перлина біля моря	Відпочинок, рекреація
Південна столиця Південна Пальміра	Аристократичне місто
Різноманітність націй	Етнічний туризм

3. Створення візуальних символів. Візуальні символи є часом найбільш значною складовою бренда міста. Багато з них глибоко вкорінені у свідомості людей і постійно зображені на офіційних документах міста, брошурах, рекламних щитах, відеоматеріалах і подібне. Щоб бути успішним, візуальний символ повинен підсилювати звучання центральної ідеї іміджу (див. табл. 3.4).

4. Події й заходи. Імідж міста може також формуватися і просуватися за допомогою організації певних заходів, подій і конструювання інформаційних приводів на цій основі. Успішно організована подія, що вийшла за масштаби міста, забезпечена відповідними методами PR-комунікації, може створити міцний бренд міста:

- удосконалювання організації Гуморини, пошук нового формату, збільшення тривалості події (1 й 2 квітня);
- створення подій для заповнення зимового сезону, які мають знаковий характер та виражають щось більше ніж те, що відбувається в дійсності. Це може бути й ділова активність, і події культурного життя, які мають міжнародне значення: «сезон контрактів» (бізнес-контакт-центр), «сезон світового оперного й філармонічного мистецтва», парад військових оркестрів різних країн (місто світу).

Таблиця 3.4 – Найпоширеніші візуальні іміджеві стратегії

Візуальний ряд	Мета	Прийоми	Ефект
Диверсифікований візуальний ряд	Руйнування однобокого уявлення про Одесу	Формується 2 – 3 найбільші образи міста й певна кількість малих образів, які в сукупності визначають цілісний образ міста у свідомості людини	Різноманіття й завершеність образу міста
Послідовний візуальний ряд	Виділити Одесу серед інших міст за обраним напрямком (кращий відпочинок, кращий бізнес тощо)	Планомірне й послідовне розкриття єдиного, найбільш яскравого й сильного, іміджу міста	Зміцнення наявного іміджу
Заперечливий візуальний ряд	Формування та просування набору позитивних образів, делікатне заперечення негативних аспектів	Вибрати один позитивний образ міста й екстраполювати його властивості на інші сфери (акцент на рекламі, наприклад, Оперного театру може перенести враження розкоші на все місто)	Разове залучення туристів, мотивоване цією перевагою (надалі ймовірно розчарування й відтік туристів)
Гумористичний візуальний ряд	Усунення негативного іміджу	Місто представляється у певному дотепному світлі	Зміцнення іміджу в позитивний бік

Події повинні відбуватися раніше, інтенсивніше і якісніше, ніж в інших

містах, передбачаючи розвиток подібних подій, задаючи прототип форми й визначаючи параметри їхнього протікання.

Очевидно, що для того, аби увійти до порядку денного й перебувати в епіцентрі інформаційного поля вже не можна обмежитися лише стихійно виникаючими інформаційними приводами, їх потрібно цілеспрямовано формувати і підсилювати;

- перегляд міських традицій організації масових заходів – свят, фестивалів, конференцій, виставок й інших. Орієнтування на події, що мають міжнародний резонанс, які щорічно практично в той самий період поміщають місто в інформаційне поле, актуалізують для світового співтовариства його значимість і цінність, нагадують про його унікальності, у зв'язку із чим служать підтримці, зміцненню й розвитку його іміджу;

- створення індустрії організації ділових контактів на території «Міста компромісу й успіху» – Центр Ділових Контрактів «Європа – Одеса – Азія», «Схід – Одеса – Захід» тощо;

- створення міфу про час укладення успішних угод тщо;

- використання не тільки хронологічних тем (День міста, Новий рік) у подієвому маркетингові міста, але й проведення урочистостей на честь відомої особистості, яка асоціюється у світі з Одесою [35].

Фактори, які сприятимуть побудові успішного бренда:

1. Сприяння міської влади у формуванні регіональних брендів товарів. Для маркетингу Одеси не останнє значення має проблема використання найменування, символіки в назві товарів, вироблених як місцевими підприємствами, так й іноземними. Донині діє Положення, що регламентує права використання міської символіки, де фактично, простіше відмовитися від ідеї, ніж її реалізувати. Були часи, коли символи Одеси на етикетці забезпечували конкурентну перевагу товару. Але згодом репутація деяких товарів і торговельних марок постраждала через зниження якості. Це негативно відображається на загальній репутації Одеси. Вже став досить стійким стереотип (із сучасності), якщо одеське – то або підробка

(історичний стереотип Мала Арнаутська), або бутафорія (Гуморина). Хоча в цей же час напевно з'явилися товари й марки, які одержали популярність у світі і могли б зіграти роль у популяризації іміджу Одеси. Можливо, варто переглянути дане Положення й знайти спосіб заохочувального присвоювання одеської символіки таким товарам і послугам [35].

2. Заснування міських нагород і відзнак за спортивні та інші успіхи, за заслуги перед містом.

3. Маркетинг визначних пам'яток, розваг. Одним із завдань популяризації міста, крім природних визначних пам'яток або історичної спадщини, є просування об'єктів культури й відпочинку (стадіони, культурні й торгові центри, парки, клуби). Незважаючи на форму власності (комунальна, приватна або інша) повинен бути створений єдиний інформаційний потік, що з'єднує ці складові в комплекс засобів задоволення потреби гостей міста. Місто зацікавлене у збільшенні сімейного туризму, туризму «вихідного дня», тому необхідно взяти на себе популяризацію всіх об'єктів, залучених до цієї сфери. Інакше кажучи, якщо буде виданий путівник по місту із переліком місць розваг, то не можна стягувати плату із цих місць за рекламу. Путівник має бути повним і всеосяжним, зручним для використання [5].

4. Програма лояльності. Випуск міської дисконтної карти, що дає різні види знижок для родини й тургруп при відвідуванні певних місць. Карта повинна надаватися в турагентства за межами Одеси, які працюють «на заповнення міста туристами».

5. Створення представництва в мережі Інтернет, контакт-центру. Подібні проекти вимагають кропіткої й постійної роботи, тут доречно говорити про працевлаштування певних груп інвалідів, пенсіонерів.

6. Послідовна робота з інформацією. Створення й підтримка позитивного інформаційного потоку на тему розвитку, перспектив й унікальності Одеси.

7. Робота із кризовими ситуаціями. До системних проблем додається

сучасна тенденція відсутності керованого й постійного потоку позитивної інформації, що так чи інакше могла б урівноважувати негативну інформацію. Навіть якщо є кризова ситуація, яка шкодить репутації міста, і інформація набрала широкого розголосу, необхідно після виходу з кризи обнародувати «Happy end». В іншому випадку світова громадськість стає свідком, скажімо «жахливого розливу, що вплинув на екологію», а про те, що наслідки ліквідовані, діти знову купаються в морі, а мами їм це дозволяють – нічого немає. Подібні негативні суто раціональні «голі» факти породжують стереотипи й задають установку на емоційне сприйняття інформації, яка надходить [5].

8. Робота з населенням. Необхідно проводити комплексну роботу з відбудови образу Одеси у сприйнятті самих одеситів. У ситуації, коли комунальна інфраструктура в жалюгідному стані, дефіцит засобів відчувається всюди, фінансування Програми з розвитку туризму може викликати негативну реакцію («є на що гроші витратити») населення. Кожен одесит пишається своїм містом, але не районом або двором. Одним із перших іміджевих кроків назустріч власному населенню може бути найпростіший – встановлення табличок із назвами вулиць та їхнім історичним обґрунтуванням, а також встановлення табличок на будинках, що описують історичну або архітектурну цінність відповідних будинків. До свого будинку кожний з нас ставиться з особливим пієтетом і такий прояв уваги з боку влади до того, що одесити вважають своїм, особистим, повернеться багаторазово. Головне, щоб ці таблички були виконані не в стилі самих будинків (Молдаванка, «хрущівки»), а мали декоративне виконання [35].

Для створення унікальності легше всього скористатися історичним або географічним «символічним капіталом», що де-факто присутній на території. Однак історична й географічна специфіка кінцева й не має цінності сама по собі (без належного інформаційного супроводу), у зв'язку із чим виникає необхідність її актуалізації й вигідного подання в інформаційному просторі, що є однією з функцій управління брендом.

Порівнюючи сильні сторони й можливості для туризму в Одесі, а також матеріали аналізу основних тенденцій розвитку основних видів туризму в Україні, можна виділити основні види туристських послуг, які можуть стати напрямками росту туріндустрії в Одесі. До таких видів у першу чергу належить діловий туризм. Розвитку ділового туризму може сприяти відкриття нових виставкових площ, будівництво сучасних і комфортабельних готельних комплексів, поліпшення якості доріг, транспортних засобів, зв'язку й інфраструктури.

Стабільний потенціал розвитку має рекреаційний туризм. Вигідне географічне положення для потенційних споживачів дозволяє розширювати й поліпшувати можливості рекреаційного туризму. Наявність значного історико-культурного потенціалу в сполученні зі зростаючим інтересом до історії й культурної спадщини дозволяють розвивати історико-культурний туризм. Утримання в належному стані історико-культурних об'єктів, залучення приватного капіталу для створення відповідної інфраструктури, проведення фестивалів, ярмарок, фольклорних заходів дозволять підвищити привабливість історико-культурного туризму [35].

Менший потенціал росту має подієвий туризм. Хоча цей вид туризму є масовим, він, в основному, носить неорганізований характер й у меншій мірі має потребу в сервісі й інфраструктурі високої якості (готелі, кафе й ресторани, засоби зв'язку й транспортні послуги).

Як бачимо, етнічний туризм ще не отримав повноцінного розвитку на Одещині, не зважаючи на наявність значних ресурсів для організації цього виду туризму.

Основними викликами розвитку туризму в Одеська область на сучасному етапі є передусім безпекові ризики, пов'язані з воєнними діями, що суттєво обмежують повноцінне функціонування галузі. Постійна загроза ракетних ударів, мінування окремих територій, зокрема прибережної зони, а також загальна нестабільність безпекової ситуації формують негативне сприйняття регіону як туристичної дестинації та стримують туристичні

потоки.

Суттєвим викликом є також скорочення міжнародного туризму, що пов'язано з обмеженнями на подорожі, зниженням довіри іноземних туристів і загальною геополітичною ситуацією. У результаті туристична галузь змушена переорієнтовуватися переважно на внутрішній ринок, який, хоча й демонструє певну стабільність, не здатний повністю компенсувати втрати від іноземного туристичного потоку.

Важливим стримуючим фактором виступає зниження платоспроможності населення, що впливає на попит на туристичні послуги. В умовах економічної нестабільності витрати на відпочинок часто не є пріоритетними, що призводить до скорочення тривалості поїздок і загального обсягу споживання туристичних послуг.

Окрему проблему становить стан туристичної інфраструктури, яка частково постраждала внаслідок воєнних дій або не отримує достатніх інвестицій для розвитку та модернізації. Обмежений доступ до окремих об'єктів, перебої в енергопостачанні та інші технічні труднощі також негативно впливають на якість туристичного продукту.

Не менш важливим викликом є необхідність адаптації туристичних послуг до нових умов, зокрема з урахуванням підвищених вимог до безпеки, інклюзивності та соціальної спрямованості. Формування нових туристичних продуктів, орієнтованих на внутрішнього споживача, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інші категорії населення, потребує додаткових ресурсів і стратегічного підходу.

Отже, тенденції розвитку галузі підтверджує поступове зміщення туристичних потоків від обласного центру до внутрішніх районів Одещини, зокрема до Бессарабського субрегіону. В умовах воєнного стану ключовим вектором зростання став етнокультурний та гастрономічний туризм, що базується на використанні унікальної поліетнічної спадщини краю. Перспективи відновлення галузі безпосередньо залежать від інвестицій у безпекову інфраструктуру та здатності регіону інтегрувати свій природно-

рекреаційний потенціал до загальноєвропейської системи сталих туристичних маршрутів.

3.2. Розробка екскурсійного маршруту етнічними локаціями регіону

У ході дослідження були зроблені попередні висновки про те, що найбільш цікавими з точки зору розвитку етнічного туризму є регіони, де наявні компактні поселення певних етнічних груп. Як правило представники цих національних меншин заснували свої населені пункти у результаті зовнішньої колонізації краю [40]. Шляхом певної культурної ізоляції жителі таких поселень зуміли зберегти етнічну самобутність, не «розчинитись» у масі домінуючого народу. Саме до таких регіонів належать Ізмаїльський та Болградський райони Одеської області, у яких знаходяться компактні поселення болгар, гагаузів, росіян-старообрядців та представників інших національностей. Овідіопольський та Біляївський райони були обрані передусім завдяки наявності низки населених пунктів, заснованих німецькими переселенцями. Було проведено опитування представників місцевого самоврядування Лиманського району та деяких населених пунктах Біляївського району.

15 з 17 опитуваних експертів вважають свої адміністративно-територіальні одиниці перспективними щодо розвитку етнічного туризму (див. рис. 3.1). Негативну відповідь на питання № 2 дали представники Лиманської районної ради та Березанської сільської ради Біляївського району (див. дод. А). Причиною обидва експерта вважають змішаний етнічний склад мешканців населених пунктів, що не сприяв збереженню традицій.

У сільських громадах планування та здійснення більш-менш масштабних проєктів, зокрема і туристських, стримується обмеженим бюджетом. У селі Мирне Біляївського району планується створення краєзнавчого музею. У Ізмаїльському районі передбачено функціонування «зелених садиб» з національною специфікою у кожному селі з етнічно

однорідним населенням.

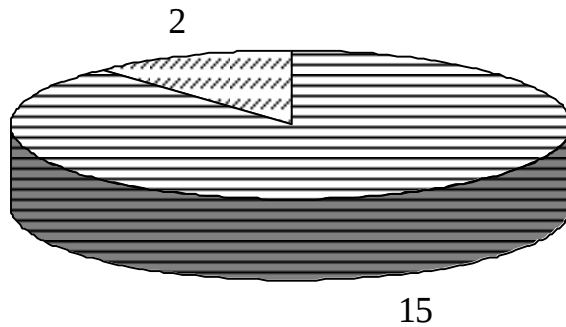

Рис. 3.1 – Відповідь експертів на питання «Чи вважаєте Ви дану адміністративно-територіальну одиницю перспективною для розвитку етнічного туризму?»»

Навіть попри відсутність планів щодо розвитку етнічного туризму у деяких сільських та селищних радах відчувається шанобливе ставлення усіх експертів до історико-культурної спадщини своїх поселень та намагання зберегти її об'єкти.

Експерти з села Кам'янка Біляївського району серед наявних туристських ресурсів назвали: німецькі будинки (наприклад за адресою вул. Центральна, 25), будівлю католицького храму, яка зараз знаходиться у напівзруйнованому стані, старовинний колодязь та каменоломню, які використовували німецькі колоністи, краєзнавчий музей при школі. Німецькі фольклорні колективи у селі відсутні, діє український хор, виступи якого німецькі гості слухають з великим задоволенням.

Представники селища Великодолинське Овідіопольського району серед об'єктів часів німецької колонізації виділили житлові будинки, господарські споруди, фрагменти огорож, колодязі та приміщення євангелічно-лютеранської кірхи, яке зараз використовується православною громадою. Респонденти Овідіопольського району серед ресурсів етнічного туризму перш за все називають об'єкти німецьких поселень. Наприклад, у

селах Мар'янівка та Доброолександрівка створено етнографічні музеї-садиби, у яких експонують сільськогосподарський реманент, художні вироби, елементи інтер'єру німецької доби. У районному центрі працює краєзнавчий музей. У селі Мирне був створений об'єкт етнічного туризму – пам'ятник засновникам села (німецьким переселенцям) за проєктом місцевого жителя. Німецьке кладовище та кірха були повністю знищені, німецькі будинки та підвали представлені у великій кількості.

Експерти Ізмаїльського району серед етнотуристських ресурсів регіону відзначили поселення українців, молдаван, болгар та росіян, які мають відповідну художню етнічну самодіяльність, народні ремесла, місцеві свята, господарські, житлові та культові споруди. Майже у кожному населеному пункті району функціонують краєзнавчі музеї, найбільші з них знаходяться у смт. Суворове, селах Кам'янка та Лощинівка. Національні садиби функціонують у селах Кислиця, Утконосівка, Стара Некрасівка та інших. Даний регіон, за висновками експертів, відзначається потужним ресурсом етнічної духовної культури: тут діє 137 художніх колективів, 29 з яких мають звання народних. 46 народних умільців регулярно презентують свої роботи на виставках, насправді кількість осіб, що займаються виготовленням традиційних виробів ремесла є набагато більшою. Досить широким є перелік фестивалів, ярмарків та інших масових заходів району. У Болградському районі представлені всі перелічені у запитанні № 4 ресурси: болгарські, гагаузькі, молдавські та албанське етнічні поселення; найбільші краєзнавчі музеї знаходяться у Криничному, Виноградівці, у решті сіл створені музейні кімнати при школах, бібліотеках.

На території Березанської сільської ради експертом було відзначено відсутність моноетнічних поселень та інтернаціональний характер художньої самодіяльності. На території цвинтаря села Доброжанове збереглися німецькі поховання. Також на території сільради знаходиться поховання румунських військових. Територія Лиманського району не відрізняється наявністю ресурсів з яскраво вираженою етнічною специфікою, тут є музеї,

архітектурні пам'ятки, культові споруди. Традиційним для більшості населених пунктів є відзначення храмового свята, решта масових заходів пов'язана з відзначенням офіційних державних свят.

Всі експерти змогли навести приклади, коли місцевими туристськими об'єктами цікавились туристські фірми або окремі туристи. У колишніх німецьких колоніях можна виділити декілька аспектів туристського інтересу до місцевих ресурсів. Найбільш розповсюдженою формою виступає приїзд колишніх жителів та членів їх родин до сучасних мешканців поселень, з якими збереглися контакти, встановлені до виселення німецького населення (родичів-своєків, однокласників, сусідів). Такі відвідини є регулярними і досить тривалими (від 14 днів до 1 місяця). Відбуваються візити і у зворотному напрямку, коли жителі Одещини відвідують колишніх «мангеймців» у Німеччині, Канаді, США та інших державах.

Незважаючи на те, що німецьке населення, наприклад, колонії Мангейм проживає зараз у різних країнах, існує своєрідне земляцтво «мангеймців»: колишні односельці підтримують між собою зв'язки та цікавляться історією та долею своєї малої батьківщини. Епізодичний характер носять відвідування німецьких поселень організованими туристськими групами з різних країн. До збереження матеріальної та духовної спадщини німців залучаються і німецькі громадські організації. Важливим чинником розвитку німецького етнічного туризму є збереження історичної пам'яті про малу батьківщину від покоління до покоління, зацікавленість даними місцями не лише тими, хто безпосередньо тут народився, а і їх нащадками.

Загальна оцінка експертами стану розвитку туристської інфраструктури, може бути виражена наступною фразою: «Наразі розвинута недостатньо, проте її розвиток відбувається швидкими темпами». У Овідіопольському та Лиманському районах переважна більшість закладів розміщення сконцентрована у приморській смузі, причому значна їх частина – це приватні садиби, які надають послуги посередньої якості. У Овідіополі

функціонує приватний ресторанно-готельний комплекс «Аліко», який спеціалізується на вірменській кухні. У селищі Великодолинське діє 7 закладів харчування, які подають страви української, молдавської, болгарської та інших кухонь. На території Мирненської сільради планується відкриття готельно-ресторанного комплексу з басейном, міні-зоопарком, стоянкою авторанспорту. Проект реалізує вірмен за походженням, тому комплекс матиме відповідну етнічну специфіку. На даний час у селі працює три заклади харчування, відбувається значна реконструкція водогону, планується створення системи вуличного освітлення.

Офіційно зареєстрованих «зелених садиб» на територіях Овідіопольського, Лиманського та Біляївського районах немає, проте жителі досліджених адміністративно-територіальних одиниць активно приймають туристів у власних оселях. Мешканець села Петрівське Березанської сільської ради займається створенням «зеленої садиби». Якістю доріг, особливо між населеними пунктами, відрізняється Овідіопольський район, крім того, з метою координації та інтенсифікації рекреаційно-туристської діяльності на території району створено комунальне підприємство «Центр з розвитку і забудови курортно-рекреаційної зони». Магістральні шляхи на території Лиманського та Біляївського районів перебувають у гарному стані, а внутрішнього значення – потребують значних реконструкцій. Значну частину населених пунктів газифіковано, у решті процес відбувається або, принаймні, планується.

Південний регіон відрізняється наявністю достатньо популярних «зелених садиб», специфіка яких відповідає етнічній приналежності жителів села або має «збірний», «бессарабський» характер. Так, у Ізмаїльському районі туристів приймають у садибах сіл Кислиці, Озерного, Старої Некрасівки, Утконосівки, тощо, а також у готелях «Ізмаїл» та «Дунай», що знаходяться у місті Ізмаїл. Капітальний ремонт магістралей районного значення здійснювався 10 – 15 років назад, тому їх стан можна оцінити як задовільний, а часом і незадовільний. У поганому стані, а подекуди і зовсім

відсутні, під'їзди та вказівники напрямку руху до населених пунктів або окремих туристських об'єктів [3]. Заклади харчування, що спеціалізуються на стравах місцевої кухні, представлені у достатній кількості. У структурі останнього приватного підприємства функціонує готельно-ресторанний комплекс «Бессарабське подвір'я», що знаходиться у Старій Некрасівці. Туристам тут надають послуги з харчування, розміщення, організації екскурсій, рибальства і полювання. Заклад спеціалізується на стравах бессарабської кухні, причому постачальниками продуктів є місцеві жителі.

У Болградському районі діють різноманітні заклади громадського харчування, що спеціалізуються на болгарській та інших місцевих кухнях. Діє готель райспоживспілки у районному центрі, місцевий бізнесмен намагається відкрити «зелену садибу», проте за два роки так і не зміг отримати всіх погоджень. Шляхи сполучення потребують вдосконалення.

Ступінь залучення місцевого населення до діяльності у сфері туризму має позитивні тенденції, проте у центральних та північних районах він залишається низьким, у південному регіоні його можна оцінити як середній.

Серед факторів, що стримують розвиток туристської діяльності найчастіше експерти називали соціально-економічні (недостатнє фінансування складових туристської галузі, невисокий рівень життя громадян України), нормативно-правові (слабкість та невпорядкованість нормативно-правової бази, декларативний характер законів), організаційні (надзвичайно громіздка та довготривала процедура отримання необхідних погоджень; недостатній рівень уваги з боку держави до створення та стану шляхів сполучення, придорожньої інфраструктури, інженерних передумов розвитку туризму, зокрема, водо- і газопостачання, каналізації; проблеми з водопостачанням у південних регіонах Одещини; недостатній рівень підготовки обслуговуючого персоналу; об'єднання культури і туризму під опікою одного управління, що призвело до «поглинання» фахівців сфери туризму проблемами галузі культури; регламентований склад відділів культури і туризму районних державних адміністрацій, без урахування

туристського та культурного потенціалу районів). Серед ментальних факторів були відзначені: небажання населення відходити від радянських стереотипів та проявляти ініціативу, невіра жителів у туристську привабливість свого регіону, у селищі Великодолинське у зв'язку з високою вартістю нерухомості місцева громада не завжди підтримує зовнішні інвестиції, в тому числі і у розвиток туристської інфраструктури, окремі мешканці, побоюючись майнових претензій колишніх власників будинків, не пускають німецьких гостей на подвір'я [3].

Пропозиції щодо активізації туристської діяльності у окремих адміністративно-територіальних одиницях та області взагалі в основному стосувались подолання вищенаведених факторів, що стримують розвиток туризму.

Відповідно до проведеного опитування, був розроблений екскурсійний маршрут згідно з вимогами Державної служби туризму і курортів при Міністерстві культури і туризму України. Його запропоновано для включення до мережі спеціальних туристських маршрутів.

Екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідин по заздалегідь розробленій темі певних об'єктів із спеціальним керівником (екскурсоводом) [20]. Дана екскурсія за місцем проведення належить до екскурсій по краю, за характером тематики – до оглядових, по цільовому призначенню до загальноосвітніх, завданням яких виступає розширення загального культурного кругозору. Найдоцільнішим способом пересування було визначено автобусні переїзди, які у населених пунктах доповнюються невеличкими пішохідними переходами. Оскільки основний маршрут починається у одному й тому ж самому пункті, місті Одесі, і ділянки шляху «туди» й «назад» співпадають лише на проміжку Маяки – Одеса, екскурсію «Поліетнічна Бессарабія» можна вважати радіально-кільцевою.

Головними складовими будь-якої екскурсії виступають показ і розповідь. До основних прийомів показу належать – прийоми попереднього

огляду, прийом панорамного показу, прийом зорової реконструкції (відтворення), прийом зорового монтажу, прийом локалізації подій, прийом абстрагування, прийом зорового порівняння [19], прийом інтеграції, прийом зорової аналогії, прийом переключення уяви, методичний прийом руху, показ меморіальної дошки. Методичними прийомами розповіді виступають – прийом екскурсійної довідки, прийом опису, прийом характеристики, прийом пояснення, прийом коментування, прийом цитування, прийом питань-відповідей, прийом діалогізації, прийом завдань, прийом новизни матеріалу, прийом літературного монтажу, прийом художньої оповіді, прийом співучасті, прийом персоніфікації, прийом проблемної ситуації, прийом проблемного подання матеріалу, прийом індукції, прийом дедукції, прийом дослідження, прийом включення органів чуття, «музичне цитування», перегляд документального кінофільму, слайдів, відеоматеріалів [20].

Вибір об'єктів показу був обумовлений бажанням показати строкатий національний склад населення регіону та особливості його освоєння. На прикладі смт. Сарата екскурсанти знайомляться з німецькою колонізацією краю, дізнаються про депортацію німецького населення під час Другої світової війни, розглядають артефакти («довгі» будинки, господарські споруди), які залишились від колишніх німецьких етнічних ландшафтів. Село Зоря (історична назва Камчик) є прикладом болгарського етнічного ландшафту. Учасники маршруту мають змогу відвідати етнографічний музей-садибу, де представлені традиційні предмети побуту, сільськогосподарський реманент та інші етнічні артефакти. Культуру бессарабських болгар представляють також етнічні артефакти міста Болград, яке було віднесене до типу ансамблів етнічних артефактів, – мавзолей опікуна задунайських колоністів І.М. Інзова, Преображенський собор та Болградська гімназія. Село Задунаївка було включене до даного екскурсійного маршруту завдяки наявності етнічних артефактів, пов'язаних відомим етнофором болгарського народу – Христо Ботевим.

У місті Ізмаїл екскурсанти відвідують територію колишньої турецької фортеці, від якої збереглась лише одна споруда – Мала мечеть та Свято-Покровський собор, який є важливим духовним осередком для усіх православних жителів Придунав'я незалежно від етнічної приналежності. Село Стара Некрасівка належить до типу етнічних ландшафтів особливого субетносту росіян – козаків-некрасівців, які є прихильниками старообрядництва. Надзвичайно атрактивним етнічним артефактом є старообрядницький храм села – церква Іоанна Богослова з дзвіницею.

Технологічна картка екскурсії.

1. Одеська область.
2. Попереднє найменування екскурсії: «Поліетнічна Бессарабія».
3. Основна тема екскурсії – знайомство з історією та культурою народів Південної Бессарабії.
4. Тривалість – 14 годин.
5. Зміст екскурсії – огляд пам'яток історії та культури етносів, що проживають на території Дунай-Дністровського межиріччя, в межах історичної області Бессарабія
6. Маршрут екскурсії:
 - 6.1. Основний маршрут: Одеса – Маяки – Сарата – Зоря – Татарбунари – Ізмаїл – Стара Некрасівка – Болград – Задунайка – Арциз – Сарата – Маяки – Одеса.
 - 6.2. Резервний маршрут: Одеса – Овідіополь – Білгород-Дністровський – Сарата – Арциз – Задунайка – Болград – Ізмаїл – Татарбунари – Сарата – Білгород-Дністровський – Овідіополь – Одеса.
7. Етапи екскурсії.
 - 7.1. Місце зупинки № 1:
 - а) ділянка маршруту смт. Сарата;
 - б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-01-ОДЕ;
 - в) тривалість зупинки, хв. 10;
 - г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу засноване 1822 року

німецькими колоністами поселення на місці, яке обрав для нього католицький священник Ігнатій Ліндель. На території поселення збереглися традиційні німецькі господарські та житлові споруди;

д) вказівки щодо організації вказівки щодо організації відсутні (екскурсанти знаходяться в автобусі).

7.2. Місце зупинки № 2:

а) ділянка маршруту с. Зоря Саратського району;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-02-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 30;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу населений пункт був заснований болгарськими колоністами у 1830 році під назвою Камчик (перейменоване у 1949 р.). У селі створено етнографічний комплекс «Камчицька кьща»;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час огляду музейних експозицій, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.3. Місце зупинки № 3:

а) ділянка маршруту м. Ізмаїл, територія колишньої фортеці;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-03-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 30;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу місце фортеці Ізмаїл; Мала мечеть – єдина споруда періоду турецького панування з діарамою «Штурм фортеці Ізмаїл»;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час пішохідної екскурсії, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.4. Місце зупинки № 4:

а) ділянка маршруту м. Ізмаїл, Свято-Покровський собор;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-04-ОДЕ, 01-05-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 30;

г) Собор та дзвіниця будувались у 1822 – 1836 рр. за проектом архітектора Г. Торіччеллі;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час пішохідної екскурсії, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.5. Місце зупинки № 5:

а) ділянка маршруту село Стара Некрасівка Ізмаїльського району;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-06-ОДЕ, 01-07-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 120;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу Заснована Некрасівка 12 (25) липня 1812 р. козаками-некрасівцями, які переселились сюди після російсько-турецької війни 1806 – 1812 рр. з території Османської імперії (зараз Румунія). Старообрядницька церква Святого Іоанна Богослова з дзвіницею, зведеною у 1823 р. Обід у готельно-ресторанному комплексі «Бессарабське подвір'я»;

д) вказівки щодо організації, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.6. Місце зупинки № 6:

а) ділянка маршруту м. Болград, громадський цвинтар;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-08-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 50;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу Меморіальна споруда початку XIX століття – мавзолей І.М. Інзова (церква святителя Митрофана) – опікуна задунайських колоністів;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час пішохідної екскурсії, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.7. Місце зупинки № 7:

а) ділянка маршруту м. Болград, історичний центр;

б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-09-ОДЕ, 01-10-ОДЕ;

в) тривалість зупинки, хв. 40;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу місто засноване як адміністративний та культурний центр болгар Бессарабії у 1821 р. Архітектурною домінантою історичного центру ж Свято-Преображенський собор 1833 – 1838 рр. Болградське центральне училище (Болградська гімназія) – перший в історії болгарський середній учбовий заклад, відкритий у 1859 р.;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час пішохідної екскурсії, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

7.8. Місце зупинки № 8:

- а) ділянка маршруту с. Задунаївка Арцизького району;
- б) об'єкт показу/сервісу (№ паспорту об'єкту) 01-11-ОДЕ;
- в) тривалість зупинки, хв. 20;

г) стислий зміст інформації щодо об'єкту показу у період з кінця 1866 – початку 1867 рр. болгарський поет-революціонер Христо Ботев працював тут вчителем. 2 червня 1991 р. у Задунаївці встановили пам'ятнику Христо Ботеву болгарського скульптора Георгія Недялкова. 25 жовтня 2008 року у селі було відкрито меморіальний музей Христо Ботева, який є філією Одеського літературного музею;

д) вказівки щодо організації даються стандартні вказівки щодо поведінки під час пішохідної екскурсії, дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Даний екскурсійний маршрут розрахований на один день. Екскурсійний маршрут може бути запропонованим для учнівської та студентської аудиторії як один із засобів ознайомлення з культурою національних меншин нашої держави, виховання толерантності та патріотизму.

У туристських інформаційних центрах міста Одеса, було проведено опитування серед туристів, щодо інтересу до такого роду турів серед пересічних громадян. Була представлена програма маршруту, та респонденти

давали відповідь на два питання: «Чи цікавий для Вас такий маршрут?» та «Скільки коштів Ви готові витратити на такого роду туристські маршрути?».

Всього опитано було 132 особи. Відповіді розділилися наступним чином (див. рис. 3.2 та 3.3).

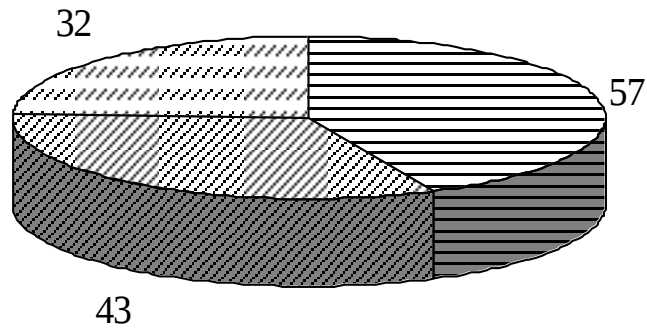

Рис. 3.2 – Відповідь респондентів на питання «Чи цікавий для Вас такий маршрут?»

Як бачимо, більшість респондентів відповіла, що такий маршрут має право на існування.

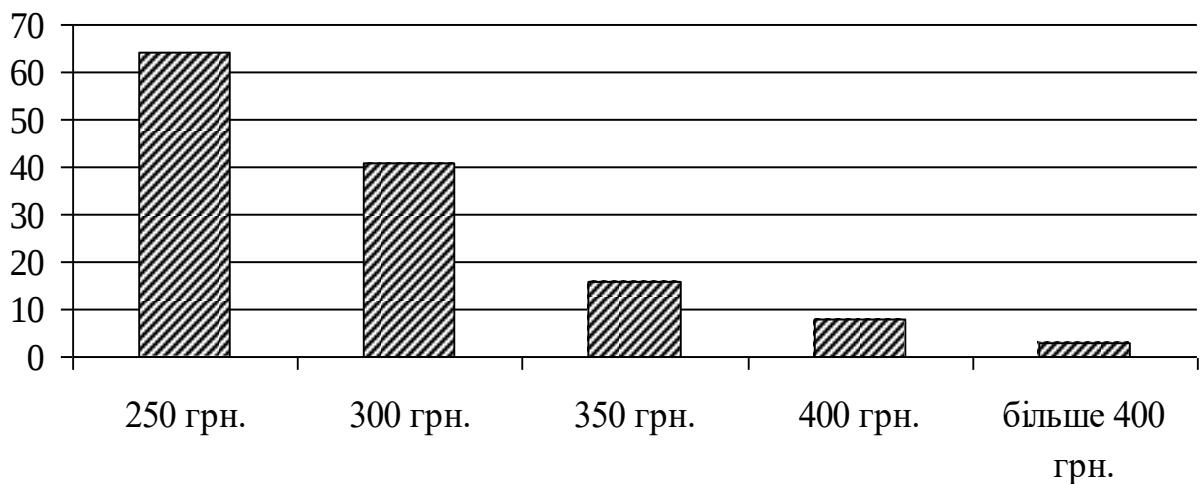

Рис. 3.3 – Відповідь респондентів на питання «Скільки коштів Ви готові витратити на такого роду туристські маршрути?»

Висновки до 3 розділу.

Не дивлячись на те, що такого роду тури можна розробляти і проводити, люди все ж таки не готові витратити великі кошти. Тим більше, що, не дивлячись на великий потенціал розвитку етнічного туризму і наявності великої кількості етнічних ресурсів, Одеська область все рівно асоціюється з морським відпочинком, гумором, та архітектурними надбаннями м. Одеси. Для того, щоб етнічний туризм зайняв своє місце в списку пріоритетів, необхідно багато часу для реклами і популяризації етнічного туризму.

ВИСНОВКИ

Аналіз підходів до класифікації туризму, зокрема за критерієм мотивації подорожей, дав змогу віднести етнічний туризм до різновидів пізнавального туризму та визначити його як вид діяльності, спрямований на ознайомлення з матеріальною і духовною культурою певного етносу, який проживає або проживав на конкретній території.

Актуальність етнічного туризму зумовлюється його важливими суспільними функціями. Передусім це пізнавальна функція, що полягає у здобутті нових знань у доступній і ненав'язливій формі. Водночас він виконує виховну роль, сприяючи формуванню таких якостей, як толерантність, взаємоповага та відкритість до інших культур. Крім того, етнічний туризм відіграє значну роль у процесах етнічної самоідентифікації, допомагаючи усвідомити власну культурну належність, що є особливо важливим в умовах глобалізації.

Ресурсну базу етнічного туризму за структурою можна поділити на комплексні, складні та одиничні елементи, а з позиції змісту — на етнічні артефакти, їх сукупності та етнічні ландшафти.

Дослідження передумов розвитку етнічного туризму в Одеському регіоні показало, що ключовими факторами є багатонаціональний склад населення та особливості розселення етнічних груп, які сприяли збереженню їх культурної самобутності.

Аналіз ресурсів етнічного туризму Одещини з позицій суспільної географії дозволяє виділити етнічні ландшафти українців, болгар, молдован, росіян, гагаузів, албанців, а також численні артефакти та їх комплекси, пов'язані з культурою цих та інших народів.

Важливим чинником розвитку етнічного туризму є не лише наявність відповідних ресурсів, але й рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Узагальнення статистичних даних, результатів наукових досліджень і проведеного експертного опитування свідчить про те, що Одеська область

належить до регіонів із високим рівнем розвитку рекреаційної галузі. Туризм виступає однією зі спеціалізацій регіону, а туристична інфраструктура демонструє динамічне зростання.

Водночас дослідження показало, що туристична активність переважно зосереджена у прибережній зоні. Розвиток етнічного туризму відкриває можливості для залучення внутрішніх територій до туристичної діяльності, диверсифікації спеціалізації регіону, який традиційно орієнтований на оздоровчий туризм, а також сприяє покращенню соціально-економічної ситуації у менш розвинених районах.

Перспективи відновлення галузі безпосередньо залежать від інвестицій у безпекову інфраструктуру та здатності регіону інтегрувати свій природно-рекреаційний потенціал до загальноєвропейської системи сталих туристичних маршрутів.

Оцінювання ресурсного потенціалу етнічного туризму та особливостей його просторової організації дало змогу сформулювати практичні пропозиції щодо їх використання, зокрема у вигляді туристичного маршруту. Водночас визначено доцільність поєднання етнічного туризму із зеленим або сільським туризмом, особливо у сільській місцевості, що дозволяє більш ефективно використовувати наявні ресурси.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Аргатюк С. С. Минувшина багряних степів. Нариси з історії Овідіопольського району. Одеса : Астропринт, 2007. 568 с.
2. База даних територіальних громад Одеської області. URL : <http://statistik.odessa.com.ua> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Балабушевич Т. А. Формування і розвиток етнічних меж українців з молдаванами і румунами. *Причорноморський вісник*. 2024. Вип. 17. С. 69–74.
4. Балика В. І. Роль туризму в Одеській області у створенні рентабельної економіки. *Туристичний бізнес: світові та національні пріоритети*. Харків, 2015. С. 34–36.
5. Бейдик О. О. Світові рекреаційно-туристські ресурси. *Український географічний журнал*. 2007. № 2. С. 51–59.
6. Бовсуновска А. Я. Географія туризму: навч. посіб. Донецьк : ДІТБ, 2012. 411 с.
7. Богуславська Ю. Ю. Динаміка національного складу населення Одеської області (1959 – 1989 рр.). Одеса, 2005. 179 с.
8. В Одесі бум внутрішніх туристів. URL : <http://business.vesti-ukr.com> (дата звернення: 30.03.2026).
9. Волкова С. А. Чехи на півдні України (XIX – XX століття). Мелітополь, 2016. 278 с.
10. Головне управління статистики в Одеській області. URL : <http://www.Odesstat.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2026).
11. Горб К. М. Концепція національної спадщини України як об'єкта вивчення суспільної географії. *Часопис соціально-економічної географії*. 2025. Вип. 4 (1). С. 55–61.
12. Гринюк Т. Ю. Етнічний туризм: ресурсний потенціал та напрямки розвитку. Київ, 2023. 124 с.
13. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. Київ : Київський університет, 2005. 503 с.

14. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ). URL : <http://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).
15. Дністрянський М. С. Етнонаціональна мозаїчність сільського і міського населення України: пізнавальні і прикладні аспекти. *Український географічний журнал*. 2001. № 2. С. 17–22.
16. Дорога вина та смаку Української Бессарабії. URL : <http://www.winetastencia.com.ua> (дата звернення: 01.04.2026).
17. Забарна Е. С. Оцінка та перспективи розвитку Одеського регіону. *Економіст*. 2024. № 1. С. 44–47.
18. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття і терміни. Луцьк : Терен, 2004. 104 с.
19. Келер А. Н. Німці Одеси та Одеського регіона: збірник докладів, зроблених на міжнародних наукових конференціях у Геттингені (Німеччина). Одеса : Астропринт, 2013. 439 с.
20. Кучер А. В. Потенціал м. Одеси як туристичного центра міжнародного значення. *Туристичний бізнес: світові та національні пріоритети*. Харків, 2015. С. 128–130.
21. Кушнір В. Г. Етнологія Одещини: історія та сучасність. Одеса, 2023. 202 с.
22. Левчук В. В. Край Овідія. Археологія та історія Овідіопольського району. Одеса: Астропринт, 2005. 624 с.
23. Лукьянова Л. Г. Рекреаційні комплекси. Київ : Вища школа, 2014. 346 с.
24. Любіцева О. О. Туристські ресурси України: навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 369 с.
25. Малова Н. А. Етнічний туризм: проблеми, тенденції, перспективи. URL : <http://www.sgv.ua> (дата звернення: 31.03.2026).
26. Мандруй Україною (інтерактивна карта). URL : <http://www.travel.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).
27. Маринич О. М. Фізична географія України: підручник. Київ :

Знання, 2006. 511 с.

28. Матеріали з історії чехів на Одещині. Одеса : Друк, 2005. 91 с.
29. Молодецький А. Е. Актуальні напрямки розвитку етнічного туризму в структурі територіальних рекреаційних систем України. Київ : Обрії, 2008. 198 с.
30. Налгорянець А. А. Етнопсихологія. Київ : Вища школа, 2004. 381 с.
31. Одеський обласний центр української культури. URL : <http://www.oosuk.com.ua> (дата звернення: 01.04.2026).
32. Одеський регіон: природа, населення, господарство. Одеса : Астропринт, 2013. 184 с.
33. Орлова М. Л. Етнічний туризм – перспективний напрямок розвитку туризму на Одещині. Київ : Обрії, 2008. 50 с.
34. Орлова М. Л. Перспективні об'єкти етнічного туризму на Одещині (на матеріалах Кучурганської групи німецьких колоній). *Географія і сучасність*. 2007. Вип. 18. С. 186–194.
35. Панченко Т. Ф. передумови туристичного розвитку Одеської області. *Будівництво України*. 2014. № 8. С. 24–30.
36. Поливач К. А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених місць України. *Український географічний журнал*. 2005. № 1. С. 55–59.
37. Поливач К. А. Методичні підходи до оцінювання культурної спадщини. *Український географічний журнал*. 2006. № 2. С. 28–38.
38. Пригарин А. А. Формування старообрядного населення Придунав'я наприкінці XVIII – початку XIX ст. Київ, 2006. 76 с.
39. Рутинський М. Й. Географія туризму України: навч.-метод. посіб. Львів : КВКПП «Фенікс», 2002. 107 с.
40. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму. Ніжин : Вид-во Ніжинського держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя, 2004. 264 с.
41. Стецько Н. Г. Суспільно-географічні дослідження територіальних рекреаційних систем (на матеріалах Тернопільської обл.): автореф. дис....

канд. географ. наук. Львів, 1999. 24 с.

42. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.

43. Топчієв О. Г., Січ В. О., Яворська В. В. Геопланування територій та регіональний аналіз. Одеса, 2024. 302 с.

44. Управління туризму Одеської ОДА. URL : <http://www.tourism.odessa.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

45. Федорова А. І. Старообрядницькі общини Південної Бесарабії у XIX – першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект : дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Одеса, 2004. 238 с.

46. Чирков О. Етногеографічна складова українознавчої терміносистеми. URL : <http://www.ualogos.kiev.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

47. Шевчук Н. А. Німці на півдні України (кінець XVIII – 1917 р.) : бібліографічний показник. Одесса : Астропринт, 2009. 466 с.

48. Adams K. M. Ethnic tourism and the renegotiation of tradition in Tana Toraja (Sulawesi, Indonesia). *Ethnology*. 1997. Vol. 36. P. 309–320.

49. Digital Transformation of Odesa Region. URL : <http://www.digital.odessa.gov.ua> (дата звернення: 07.04.2026).

50. King B. What is ethnic tourism? An Australian perspective. *Tourism Management*. 1994. Vol. 15. P. 173–176.

51. Ukraïner (Експедиція Бессарабією). URL : <http://www.ukraïner.net/bessarabia/> (дата звернення: 06.04.2026).

52. Yang, Li. Ethnic Tourism and Entrepreneurship. *Tourism Geographies*. 2008. Vol. 10. P. 522–544.

53. Лупинос Д. Г., Гурова Д. Д. Етнічний ресурсний потенціал Одеської області як фактор сталого розвитку регіонального туризму. *Тиждень науки – 2026*: матеріали щорічної наук.-практ. конф. викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка», 13–17 квітня 2026 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2026. С. 112–114.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк інтерв'ю з експертами

1. Відомості про експерта:

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Посада	
Контактний телефон	

2. Чи вважаєте Ви дану адміністративно-територіальну одиницю перспективною для розвитку етнічного туризму?

3. Чи знайшло відображення даного виду туризму в стратегіях, програмах розвитку адміністративно-територіальної одиниці?

4. Які з перерахованих туристичних ресурсів наявні на даній території:

- етнічно самобутні поселення
- етнічна художня самодіяльність
- народні ремесла
- ярмарки, фестивалі, народні гуляння
- традиційні житлові та господарські споруди
- культові споруди, пам'ятки архітектури
- музеї
- інші

5. Чи можете Ви навести приклади, коли даними туристичними об'єктами цікавились туристичні фірми, вітчизняні чи зарубіжні туристи?

6. Як ви оцінюєте стан розвитку туристичної інфраструктури адміністративно-територіальної одиниці? Зокрема:

- шляхи сполучення
- заклади громадського харчування, в тому числі з місцевою кухнею
- заклади розміщення
- туристичні фірми

7. Як Ви оцінюєте ступінь залучення місцевого населення до діяльності у сфері туризму? Зокрема:

- організації «зелених садиб»
- функціонування закладів громадського харчування з етнічною специфікою
- виробництва і реалізації виробів ремесла
- екскурсійної діяльності
- інших

8. Які фактори, на Вашу думку, стримують розвиток туристичної діяльності:

- нормативно-правові
- організаційні
- соціально-економічні
- ментальні
- інші

9. Які Ваші пропозиції щодо активізації розвитку туризму у регіоні?

10. Кого Ви рекомендуєте для залучення до даного дослідження у якості експерта?